

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВНЗ УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФІЛОСОФСЬКО-БОГОСЛОВСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Освітня програма
«Християнська педагогіка та організація дозвілля»

Магістерська робота
**Використання засобів розвитку емоційного інтелекту у
катехитичній програмі підготовки до першої Сповіді та
урочистого Святого Причастя "Зустріч"**

Студентка 2-го курсу магістерської програми
Християнська педагогіка та організація дозвілля
Глушко Христина Тарасівна

Науковий керівник:
Дуда Назар Мирославович
доктор богослов'я PhD

Рецензент:
Невмережицька Олена Василівна
доктор педагогічних наук

Львів 2023

Глушко Х.Т. Використання засобів розвитку емоційного інтелекту у катехитичній програмі підготовки до першої Сповіді та урочистого Святого Причастя "Зустріч": Магістерська робота: (042 Богослов'я) / Х.Т. Глушко / Український католицький університет. Кафедра богослов'я; Науковий керівник: доктор богослов'я PhD Назар Дуда - Львів УКУ, 2022. - 78 с.

Анотація: У роботі розкрито поняття емоційного інтелекту та його структури, проаналізовано особливості процесу розвитку емоційного інтелекту у дітей молодшого шкільного віку, здійснено аналіз катехитичної програми підготовки до першої Сповіді та урочистого Святого Причастя "Зустріч", виокремлено засоби розвитку емоційного інтелекту, передбачені програмою, експериментально досліджено їх вплив на процес емоційного розвитку у групі дітей першопричасників.

Ключові слова: емоційний інтелект, структура емоційного інтелекту, розвиток емоційного інтелекту, засоби розвитку емоційного інтелекту, катехитична програма, першопричасники.

Abstract: The study reveals the concept of emotional intelligence and its structure, analyzes the peculiarities of the process of developing emotional intelligence in children of primary school age, analyzes the catechetical program of preparation for the first Confession and solemn Holy Communion "Encounter", identifies the means of developing emotional intelligence provided by the program, their influence on the process of emotional development in a group of first communion children was investigated.

Key words: emotional intelligence, structure of emotional intelligence, development of emotional intelligence, means of development of emotional intelligence, catechetical program, first communions.

ЗМІСТ

ВСТУП	2
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПЕРШОПРИЧАСНИКІВ	6
1.1 Емоційний інтелект, та його складові.....	6
1.2 Вікові психолого-педагогічні особливості розвитку емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку.....	16
Розділ 2. ОДНОРІЧНА ПРОГРАМА ПІДГОТОВКИ ДО ПЕРШОЇ СПОВІДІ ТА УРОЧИСТОГО СВЯТОГО ПРИЧАСТЯ «ЗУСТРІЧ»	24
2.1 Матеріально-методичне та змістове наповнення програми підготовки до першої Святої Сповіді та урочистого Святого Причастя «Зустріч».....	24
2.2 Аналіз засобів розвитку емоційного інтелекту, передбачених посібником для катехита програми.....	31
2.3 Аналіз засобів розвитку емоційного інтелекту, передбачених робочим зошитом для учня даної програми.....	40
Розділ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАСОБІВ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ	44
3.1 Методологія дослідження.....	44
3.2 Експериментальний етап дослідження: процедура та результати апробації програми "Зустріч".....	51
ВИСНОВОК	56
СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	60
ДОДАТКИ	65

ВСТУП

Актуальність дослідження. Папа Франциск у апостольському листі про Встановлення інституційного служіння катехита *Antiquum ministerium* наголошує на особливому служінні, яке виконує катехит: «Катехит водночас є свідком віри, учителем і містагогом, супутником і педагогом, який навчає від імені Церкви»¹. Тому, для здійснення свого служіння катехит повинен вивчати особистість дитини, зокрема її емоційний компонент. Проблеми емоційного розвитку та інтелекту набувають першорядного значення на сучасному етапі розвитку педагогіки.

Catechesi Tradendae - післясинодальне апостольське поучення Папи Римського Івана Павла II, зазначає, що для дітей шкільного віку, важливою метою катехизації є введення дітей у життя Церкви. Дана мета реалізовується через підготовку та участь у святих тайнах².

Дітей, що готуються приступати до тайнств першої Сповіді та урочистого Святого Причастя називаємо першопричасниками. У Інструкції щодо Причастя немовлят і дітей в УГКЦ, зазначено, що це діти віком від 7 років, яких протягом року готує до прийняття Тайнств першої Сповіді та урочистого Святого Причастя катехит³.

У процесі приготування першопричасників катехити послуговуються катехитичними програмами. Створення катехитичних ресурсів (програм, матеріалів та ін.) для різних вікових категорій та соціальних груп є одним із провідних напрямків роботи Патріаршої катехитичної комісії, що є дорадчим і виконавчо-консультивним структурним підрозділом Курії Глави Української Греко-Католицької Церкви⁴. Розпочинаючи з вересня 2021 року, Патріарша

¹ Франциск Апостольський лист про встановлення інституційного служіння катехита *Antiquum ministerium* // <https://ct.ugcc.ua/catechism/catechism-doc/37317> (08.11.2022).

² Іван Павло II. Апостольське поучення про катехизу в наш час *Catechesi Tradendae*. Львів 2008, 39.

³ Синод Єпископів Української Греко-Католицької Церкви *Інструкція щодо Причастя немовлят і дітей в у/7* // <https://symd.ugcc.ua/data/iffitru^> (23.11.2022).

⁴ Синод Єпископів Української Греко-Католицької Церкви *Положення про Патріаршу катехитичну комісію УГКЦ* // <https://sy.nod.ugcc.ua/data/polozhennya-pro-patriarshu-katehytychnu-komisiyu-ugkts-5918/> (08.11.2022).

катехитична комісія пропонує для використання катехитам програму приготування до першої Сповіді та урочистого Святого Причастя «Зустріч», а також посібники до неї. Тому питання вивчення та апробації програми є актуальним для здійснення катехитичного служіння у межах приготування дітей до Таїнств першої Сповіді та урочистого Святого Причастя.

Проблематика дослідження. Поняття «емоційний інтелект» наприкінці 20-століття вперше описали у своїй статті Майєр Д. та Селовей П.. Вчені визначили вищезгадане поняття як «підмножину (компонент) соціального інтелекту, що включає можливість відображати власні почуття та емоції, та почуття та емоції інших, відрізнити їх між собою, та використовувати цю інформацію, щоб керувати своїми думками та діями»⁵.

Вивченням емоційного інтелекту дітей шкільного віку займалися такі вчені: Майєр Д., Селовей П., Гоулман Д., Готтман Д., Деклер Д., Гінот Х., Шпак М. та Носенко Е.

Недостатньо вивченими залишаються практичні аспекти формування емоційного інтелекту у дітей. Наше ж дослідження має на меті дослідити взаємозалежність між розвитком емоційного інтелекту та використанням засобів його розвитку, передбачених програмою приготування до першої Сповіді та урочистого Святого Причастя. У разі, якщо засоби, що передбачені матеріалами програми, впливатимуть на процес емоційного розвитку дитини, то на це слід звертати увагу катехитам, вчителям християнської етики, педагогам, що працюють з дітьми.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити ефективність використання засобів розвитку емоційного інтелекту, передбачених програмою приготування до першої Сповіді та урочистого Святого Причастя «Зустріч».

⁵ Mayer J. - Salovey P. *Emotional intelligence // Imagination, cognition and personality* 9 (1989), 190.

Завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми емоційного інтелекту.

2. Розкрити особливості розвитку особистості, що готується до першої Сповіді та урочистого Святого Причастя.

3. Описати засоби формування емоційного інтелекту дітей, передбачені посібниками програми приготування до першої Сповіді та урочистого Святого Причастя.

4. Дослідити ефективність використання засобів розвитку емоційного інтелекту, передбачених програмою на рівень розвитку емоційного інтелекту учнів.

Об'єкт дослідження: процес приготування дітей до першої Сповіді та урочистого Святого Причастя.

Предмет дослідження: ефективність використання засобів розвитку емоційного, передбачених програмою приготування до першої Сповіді та урочистого Святого Причастя «Зустріч» на рівень розвитку емоційного інтелекту.

Гіпотеза дослідження: полягає у припущенні, що використання засобів, передбачених програмою приготування «Зустріч» позитивно впливає на рівень розвитку емоційного інтелекту учнів.

Методи дослідження: на етапі дослідження літератури використовувався метод аналізу з метою опрацювання актуальних джерел даної проблематики. На етапі дослідження використовувалися емпіричні методи: спостереження за групою дітей, бесіди, педагогічний експеримент.

Оригінальність: У роботі вперше здійснено аналіз посібників до катехитичних програм на предмет використання у них засобів розвитку емоційного інтелекту. Також передбачено дослідження ефективності та значення використання цих засобів у процесі катехитичної діяльності. Результати отримані в роботі зможуть стати корисними для катехитів, педагогів,

які будуть застосовувати вищезазначені посібники до програми у процесі своєї діяльності.

Межі: наукова робота досліджує тему у межах таких наук, як богослов'я, педагогіка та психологія. Головна термінологічна та методична база магістерської праці була сформульована та оформлена у XX-XXI ст. Емпіричне дослідження охоплює дітей віком від 7 до 10 років.

Структура роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновку, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи складає 78 сторінок.

Розділ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПЕРШОПРИЧАСНИКІВ

1.1 Емоційний інтелект, та його складові

Низка вчених (Brackett et al., 2006; Martins et al, 2010; Fernández-Berrocal and Extremera, 2016; Garcia-Sancho et al, 2017; Fotopoulou et al., 2019) дійшли консенсусу щодо важливості підкреслення набуття емоційних навичок на всіх освітніх рівнях, показуючи, що емоційна свідомість пов'язана з дуже позитивними наслідками, поліпшенням міжособистісних відносин, груповою згуртованістю та емоційним благополуччям. Ці дослідження мотивували розробку різних програм для посилення розвитку емоційних здібностей, а також створення нових інструментів для його вимірювання.

І хоча емоційний інтелект вивчають дуже активно він залишається «у фокусі» психологічних дискусій і належить до категорій, що не мають одноставного вивчення і термінології. Крім того серед сучасних досліджень майже відсутні ті, які стосуються розвитку емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку, тобто вікової категорії, що включає дітей, які готуються до першої Сповіді та урочистого Святого Причастя.

Термін «емоційний інтелект» (emotional intelligence (EI)) ввели і вперше використали американські вчені Майер Д. і Селовей П. в 1990 році. На їхню думку, це поняття включає чотири взаємопов'язані фактори: здатність сприймати, розуміти, управляти і оцінювати емоції⁶.

На думку Гоулмана Д. емоційний інтелект загалом охоплює чотири сфери: самосвідомість людини, її здатність до самоуправління, їх соціальну свідомість та здатність ефективно керувати стосунками. Кожна сфера включає компетенції загалом їх дванадцять⁷. (Див таблицю 1)

⁶ Mayer J. - Salovey P. *Emotional intelligence // Imagination, cognition and personality* 9 (1989), 190.

⁷Goleman D., Boyatzis R.E. *Emotional Intelligence Has 12 Elements. Which Do You Need to Work On?* // hbr.org.(06.12.2017)

Таблиця 1.1 Компетенції емоційного інтелекту.

Самосвідомість	Самоуправління	Соціальна свідомість	Управління стосунками
Емоційна самосвідомість	Емоційний самоконтроль	Емпатія	Вплив
	Адаптивність		Наставництво і тренерство
	Орієнтація на досягнення	Організаційна обізнаність	Управління конфліктами
	Позитивний світогляд		Лідерство
		Командна робота	

Компетенція, на думку Бояціса Р., це набір пов'язаних, але різних видів поведінки, організованих навколо базової конструкції-наміру. Поведінка натомість є альтернативними проявами наміру, які є доречними в різних ситуаціях⁸. Розглянемо кожен із компетенцій.

Сфера самосвідомості

Емоційна самосвідомість

Перша сфера - самосвідомість. Її визначають як, «здатність точно розпізнавати власні емоції, думки та цінності та те, як вони впливають на поведінку»⁹. До складу цієї сфери входить емоційна самосвідомість - «здатність розуміти власні емоції та їхні наслідки на нашу продуктивність»¹⁰.

Гоулман Д. перед усіма компетенціями надає перевагу саме емоційній самосвідомості. Він вважає, що «не маючи можливості розпізнати свої почуття,

⁸ Boyatzis R. *A behavioral approach to emotional intelligence // Journal of Management Development* 28 (2019) 750 (A competency is defined as a capability or ability). It is a set of related but different sets of behavior organized around an underlying construct called the "intent."

⁹ *What is Social-Emotional Learning? // Empoweringeducation.org* (29.07.2022).

The ability to accurately recognize one's own emotions, thoughts, and values and how they influence behavior

¹⁰ L & T direct and the McClelland Center for Research and Innovation Hay Group *Emotional and social competency inventory (ESCI) A user guide for accredited practitioners* California 2011, 5.

The ability to understand our own emotions and their effects on our performance.

ви не зможете їх контролювати. Відсутність такої обізнаності також заважає відчувати емоції інших, співпереживати. Важко підтримувати позитивний світогляд або впливати на інших, якщо ви не знаєте, що відчуваєте¹¹».

Сфера самоуправління

Друга сфера включає навички регуляції власних емоцій, думок та поведінки у різних ситуаціях, а також «здатність ставити особисті та академічні цілі та працювати над ними»¹². У сферу саморегуляції входять навички: емоційний самоконтроль, адаптивність, орієнтація на досягнення, позитивний світогляд.

Емоційний самоконтроль

Компетенція емоційного самоконтролю передбачає «здатність тримати під контролем руйнівні емоції та імпульси і підтримувати нашу ефективність у стресових або ворожих умовах.¹³» Описуючи важливість емоційного самоконтролю Гоулман Д. у своїй книзі «Мозок і емоційний інтелект» ("The Brain and Emotional Intelligence") наводить, так званий, процес «викрадення» мигдалеподібного тіла мозку:

Якщо мигдалеподібне тіло виявляє загрозу, в одну мить воно може захопити решту мозку, особливо префронтальну кору, і відбувається процес, що називається викраденням мигдалини. Викрадач захоплює нашу увагу, переводячи її на загрозу, що знаходиться під рукою. Якщо ви перебуваєте на роботі чи навчанні, під час «викрадення», ви не можете зосередитися на тому, що вимагає ситуація — ви можете думати лише про те, що вас турбує. Мигдалеподібне тіло реагує на «небезпеки», які є символічними, а не фізичними загрозами¹⁴.

Щоб уникати «викрадення» мигдалеподібного тіла та розвивати емоційний самоконтроль Гоулман Д. радить стежити за емоціями і розпізнавати внутрішні почуття¹⁵.

¹¹ Goleman D. *How Emotionally Self-Aware Are You?* // Mindful, org (31. 07. 2022).

¹² *What is Social-Emotional Learning?* // [Empoweringeducation.org](https://empoweringeducation.org) (29.07.2022).

The ability to set and work toward personal and academic goals.

¹³ L & T direct and the McClelland Center for Research and Innovation Hay Group *Emotional and social competency inventory (ESCI) A user guide for accredited practitioners*, 5.

The ability to keep disruptive emotions and impulses in check and maintain our effectiveness under stressful or hostile conditions.

¹⁴ Goleman D. *The Brain and Emotional Intelligence: New Insight*. More than Sound 2011, 20 ("abduction" of the amygdala of the brain)

¹⁵ Goleman D. *Why Emotional Self-Control Matters II* [Mindful.org](https://mindful.org) (31.07.2022).

Адаптивність

Компетенція адаптивності передбачає здатність до процесу адаптації, яку швейцарський психолог Піаже Ж. визначав, як пристосування індивіда до навколишнього середовища¹⁶. Згідно з дослідженнями психолога Еріксона А., адаптивність, або адаптивне мислення, — це здатність орієнтуватися в несподіваних ситуаціях, швидко вираховувати різні варіанти реакцій і обрати найкращий з них за мінімальний час¹⁷.

Орієнтація на досягнення

Орієнтація на досягнення передбачає «прагнення відповідати або перевищувати стандарт досконалості, намагання робити речі краще, ставити складні цілі і йти на прораховані ризики»¹⁸, а також «постійне бажання до самовдосконалення»¹⁹.

На взаємозв'язок між емоційним інтелектом та мотивацією і орієнтацією на досягнення звертало увагу багато дослідників. Гоулман, міркуючи про ефективність емоційного інтелекту зазначає, що «емоційний інтелект дуже корисний у сферах освіти, роботи та психічного здоров'я»²⁰. У своїх дослідженнях він припустив, а також надав дослідницькі докази того, що коли справа доходить до довгострокового успіху та успіху в різноманітних життєвих ситуаціях, високий емоційний інтелект - більш важливий, ніж високі академічні здібності.

Позитивний світогляд

Компетенція «позитивний світогляд», передбачає «здатність бачити позитивне в людях, ситуаціях і подіях, а також наполегливість у досягненні цілей, незважаючи на перешкоди та невдачі»²¹.

¹⁶ Jean Piaget *Society II* piaget.org (31.07.2022).

¹⁷ Ericsson, K. *Adaptive expertise and cognitive readiness: A perspective from the expert-performance approach // Teaching and measuring cognitive readiness*. Boston 2014, 179.

¹⁸ L & T direct and the McClelland Center for Research and Innovation Hay Group *Emotional and social competency inventory (ESCI) A user guide for accredited practitioners* California 2011, 5.

¹⁹ *Achievement Orientation II* keystepmedia.com (01.08.2022).

²⁰ Goleman D. *Emotional Intelligence at Work*. New York 1995, 23.

²¹ L & T direct and the McClelland Center for Research and Innovation Hay Group *Emotional and social competency inventory (ESCI) A user guide for accredited practitioners* California 2011, 5.

he ability to see the positive in people, situations and events and our persistence in pursuing goals despite obstacles and setbacks.

Позитивні емоції пов'язані з лівою частиною префронтальної кори, яку людина може самостійно активувати. Дані свідчать про те, що високостійкі люди активно культивують свої позитивні емоції, стратегічно викликаючи їх. Вони роблять це за допомогою гумору, методів релаксації, візуалізацій та/або заходів, які спонукають їх зосередитися на позитивній стороні.

Тренінгова організація Arden Coaching своєю метою вважає формування лідерів, а також допомагає командам та компаніям працювати ефективно. Під час проведення курсів та тренінгів велику увагу організація приділяє формуванню позитивного світогляду, адже на основі аналізу великої кількості досліджень зазначає, що, «позитивний світогляд, як правило, призводить до позитивних емоцій, які, у свою чергу, створюють більш високий рівень мотивації, здатність краще долати невдачі, підвищення рівня творчості та підвищення продуктивності²²».

Сфера соціальної свідомості

Сфера соціальної свідомості включає два вміння: «здатність сприймати перспективу та співпереживати іншим, включаючи тих, хто має різне походження та культуру, а також здатність розуміти соціальні та етичні норми поведінки та розпізнавати ресурси та підтримку сім'ї, школи та громади²³». Дані вміння Гоулман сформував у другій компетенції: емпатія та організаційна обізнаність.

Емпатія

Емпатія, це свого роду соціальний радар людини, адже передбачає «усвідомлення почуттів і потреб інших людей»²⁴. Напевно, обов'язковою умовою емпатії є самосвідомість. Адже перш ніж виявляти і розуміти почуття інших, нам потрібно виявити і зрозуміти почуття в цілому, починаючи з власних почуттів. Емпатію можна вважати найпростішою реакцією на соціальне

²² *Emotional Intelligence and the Power of a Positive Outlook*// ardencoaching.com (10.08.2022)

²³ *What is Social-Emotional Zearw/"wg?//Empoweringeducation.org* (29.07.2022)

The ability to take the perspective of and empathize with others, including those from diverse backgrounds and cultures. The ability to understand social and ethical norms for behavior and to recognize family, school, and community resources and supports.

²⁴ *Emotional Intelligence by Daniel Goleman: Social Skills II* Wind4Change.com (11.08.2022)

Empathy is the awareness of others' feelings and needs

середовище, адже «походить від найпримітивніших частин мозку, і метою є забезпечення виживання. Наприклад, коли люди, які нас оточують, відчувають страх, тоді ми також будемо відчувати страх, тому ми будемо готові впоратися з загрозою, навіть якщо ми її ще не бачили»²⁵.

Організаційна обізнаність

Компетенція організаційної обізнаності передбачає «рівень розуміння різних аспектів організації, включаючи роботу, структуру та культуру організації»²⁶.

Гоулман Д. зазначає, що дана компетенція є надзвичайно важливою для лідерів груп будь якого рівня: від сімейного колективу до великого підприємства. Гоулман Д. вважає, що найкращі лідери демонструють свою організаційну обізнаність, захоплюючи та спрямовуючи колективну енергію на стратегічні цілі, які мають найбільше значення²⁷.

Сфера управління стосунками

Сфера управління стосунками включає чотири компетенції, та передбачає доволі широкий спектр навичок: здатність встановлювати і підтримувати здорові і корисні відносини з різноманітними індивідами і групами, а також уміння чітко спілкуватися, добре слухати, співпрацювати з іншими, протистояти неналежному соціальному тиску, конструктивно домовлятися про конфлікти, шукати і пропонувати допомогу, коли це необхідно²⁸.

Вплив

Вплив, на думку вчених глобальної консалтингової фірми з менеджменту Hay Group, це здатність позитивно впливати, або переконувати інших, щоб заручитися їхньою підтримкою²⁹.

²⁵ *Emotional Intelligence by Daniel Goleman: Social Skills II* Wind4Change.com (11.08.2022)

Empathy is an automatic response to our environmen

²⁶ *Competency: Organizational Awareness II* www.dpa.ca.gov/training/analyst-virtual-help-desk/competency-guides/organizational-awareness (11.08.2022)

²⁷ Goleman D. *A Sixth Sense for Reading Your Company* kornferry.com (11.08.2022)

²⁸ *What is Social-Emotional Zear* [g?/Empoweringeducation.org](http://www.g?/Empoweringeducation.org) (29.07.2022) The ability to communicate clearly, listen well, cooperate with others, resist inappropriate social pressure, negotiate conflict constructively, and seek and offer help when needed

²⁹ L & T direct and the McClelland Center for Research and Innovation Hay Group *Emotional and social competency inventory (ESCI) A user guide for accredited practitioners* California, 2011, 5.

The ability to have a positive impact on others, persuading or convincing others in order to gain their support

Процес здійснення впливу повинен враховувати обов'язкову умову «читання емоційних реплік», та здійснюватися у два етапи: принцип починається з побудови зв'язку з аудиторією, а відтак з інтеграції емоційних драйверів, що змушують людей рухатися³⁰.

Наставництво і тренерство

Наступна компетенція передбачає формування в особи здібностей тренера і наставника, тобто «здатність сприяти довготривалому навчанню або розвитку інших, надаючи зворотний зв'язок та підтримку.»³¹ Ефективний коучинг, на думку Гоулмана, поєднує в собі постановку чітких цілей, використання чіткого методу і, що найважливіше, фундамент довіри³². Незважаючи на свою життєво-важливу роль у коучингу, довіра занадто часто залишається поза увагою.

Тренерство не єдиний засіб для розвитку емоційного інтелекту, але є вагомим елементом на шляху до його розвитку. Це персоналізований спосіб допомогти нам отримати повне уявлення про те, як ми працюємо і поведимося -включаючи наші слабкі сторони -і як розвивати подальші сильні сторони.

Управління конфліктами

У процесі побудови стосунків, часто трапляються конфлікти, що є звичним показником розвитку відносин. Тож управління конфліктами, як «здатність допомагати іншим через емоційні або напружені ситуації, тактовно виводячи розбіжності у відкритий простір і знаходячи рішення, які всі можуть схвалити³³», є надзвичайно важливою компетенцією у структурі розвитку емоційного інтелекту.

Ця практика вимагає обов'язкової умови: оволодіння нашими емоціями в стресових умовах і зчитування емоції інших. Потім йдеться про сприяння плавним дебатам, запобігання конфліктам і коли вони трапляються, підтримку

³⁰ *Emotional Intelligence by Daniel Goleman: Social Skills II* Wind4Change.com (11.08.2022)

³¹ L & T direct and the McClelland Center for Research and Innovation Hay Group *Emotional and social competency inventory (ESCI) A user guide for accredited practitioners* California 2011, 5. The ability to foster the long term learning or development of others by giving feedback and support.

³² Goleman D. *The Perfect Profile for a Leadership Coach* // kornferry.com (11.08.2022)

³³ L & T direct and the McClelland Center for Research and Innovation Hay Group *Emotional and social competency inventory (ESCI) A user guide for accredited practitioners*, 5. The ability to help others through emotional or tense situations, tactfully bringing disagreements into the open and finding solutions all can endorse.

компромісного рішення³⁴. У процесі вирішення конфліктів провідного значення Гоулман Д. надає ролі лідера: лідери, яким потрібен час, щоб зрозуміти різні точки зору, працюють над пошуком спільної точки зору, на яку кожен може погодитися. Вони визнають погляди всіх сторін, перенаправляючи енергію на спільний ідеал або прийнятне рішення³⁵. Таким чином дана компетенція тісно пов'язана з наступною компетенцією зі сфери управління стосунками: лідерством.

Лідерство

Лідерство передбачає здатність надихати, направляти окремих осіб та групи до виконання роботи, і виявити найкраще в інших³⁶. Головним механізмом лідерства є створення керівником «внутрішньої мотивації, яка може змусити цілу групу мобілізуватися задля однієї мети³⁷».

Механізми лідерства тісно пов'язані з ЕІ, адже емоції є джерелом харизми для керівника. Теорія Шаміра Б., Хауса Р. та Міхаеля Б. представляє та підтверджує аргумент про те, що харизматичне лідерство має свої наслідки, сильно залучаючи самооцінку послідовників в інтересах місії, сформульованої лідером³⁸.

Командна робота

Компетенція «командна робота» полягає у вмінні працювати з іншими для досягнення спільної мети³⁹. Для ефективної командної роботи необхідною є взаємодія двох процесів: кооперації (cooperation) та колаборації (collaboration).

³⁴ *Emotional Intelligence by Daniel Goleman: Social Skills II* Wind4Change.com (11.08.2022)

Then, it is about facilitating smooth debate, preventing conflicts and when they happen, working to de-escalate them and support a win-win solution

³⁵ Goleman D. *Handling Conflict—with Care* [//kornferry.com](http://kornferry.com) (11.08.2022)

³⁶ L & T direct and the McClelland Center for Research and Innovation Hay Group *Emotional and social competency inventory (ESCI) A user guide for accredited practitioners* California, 2011, 5.

The ability to inspire and guide individuals and groups to get the job done, and to bring out the best in others

³⁷ *Emotional Intelligence by Daniel Goleman: Social Skills II* Wind4Change.

Leadership is about generating internal motivation that can make a whole group mobilize toward the same objective.

³⁸ Shamir B. - House R. - Arthur M. *The motivational effects of charismatic leadership: a self-concept based theory* // *Organization Science* 4 (1993), 577.

³⁹ L & T direct and the McClelland Center for Research and Innovation Hay Group *Emotional and social competency inventory (ESCI) A user guide for accredited practitioners*, 5.

The ability to work with others towards a shared goal

Колаборація - це здатність добре працювати з іншими, в тому числі в груповому та командному середовищі⁴⁰. Кооперація, натомість, на думку Мозлі, К. передбачає взаємодію, коли група людей працює на підтримку різних цілей⁴¹. Це товариш по команді, який допоможе вам зібрати презентацію. Або розробник, який допомагає пояснити, як сформулювати технічні деталі у вашому щомісячному електронному листі про продукт.

Ключовий момент, на який слід звернути увагу при розрізненні цих процесів є наявність, чи відсутність спільного бачення. Колаборація передбачає спільну власність і зацікавленість у конкретному результаті. Якщо ми з вами працюємо над проектом, ми поділилися авторством. Кооперація, з іншого боку, може означати лише те, що ви надали мені допомогу в тому, над чим я працюю, і за що я в кінцевому підсумку відповідаю. Колаборація та кооперація не суперечать одне одному, це два ефективних способи здійснення командної роботи, які часто відбуваються в тандемі, залежно від зацікавлених сторін.

Розвиток компонентів емоційного інтелекту може принести користь окремим особам та групам у різних ролях та в різних контекстах.

На рівні групи, в бізнесі, некомерційних та громадських організаціях EI може надавати цінні дані про можливості людських ресурсів. Він може бути використаний для розвитку сильних сторін колективу. Повторне використання EI (наприклад, повторне тестування кожні два роки) за даними консалтингової фірми з менеджменту Hay Group, дає змогу організаціям швидко реагувати на проблеми⁴².

На індивідуальному рівні EI може допомогти лідерам і керівникам визначити, що для них означає максимальна продуктивність у межах їхньої ролі і вирішити, над якими компетенціями вони хочуть працювати.

⁴⁰ Скрипник Т. *Шляхи розбудови дієвого інклюзивного освітнього середовища: керівництво до дій: методичні рекомендації Діти з аутизмом в інклюзії: сценарії успіху*. Київ, 2020, 15

⁴¹ Moseley C. *Collaboration vs cooperation: what's the difference?* //blog.jostle.me

⁴² L & T direct and the McClelland Center for Research and Innovation Hay Group *Emotional and social competency inventory (ESCI) A user guide for accredited practitioners* California 2011, 5.

Оцінка ЕІ широко використовується в коледжах та університетах викладачами, які розглядають компетенції ЕІ як будівельні блоки здатності учнів до співпраці з іншими, вміння мотивувати себе і ефективно вчитися.

Отже, здійснений аналіз наукових праць та джерел дозволяє стверджувати, що емоційний інтелект - здатність усвідомлювати, розуміти свої почуття та виражати емоції. Він є багатокомпонентним: складається з чотирьох сфер та дванадцяти компетенцій. Розвиток емоційного інтелекту полягає у розвитку компонентів його структури і може бути ефективним як для індивідуальних, так і для групових форм роботи у різних сферах життєдіяльності людини у залежності до її потреб.

1.2 Вікові психолого-педагогічні особливості розвитку емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку

Концепція ЕІ широко використовується у багатьох сферах: бізнесі, вихованні, освіті та ін. Емоційний розвиток є одним із ключових компонентів розвитку людини у процесі її онтогенезу. Цей процес, на думку багатьох вчених розпочинає і продовжує свій розвиток у сім'ї.

Першим місцем, де ми знайомимося з емоціями, на думку Гоулмана Д., є сім'я. Гоулман вважає, що «у сім'ї ми вперше дізнаємося, які почуття маємо відчувати щодо себе, як думати про ці почуття, як на них реагувати і як розуміти і висловлювати власні надії та страхи»⁴³.

Поглиблені дослідження 119 сімей, виявили, що більшість батьків належать до однієї із двох категорій: тих хто вчить дітей керувати свої почуттями і тих, хто цього не робить⁴⁴. Батьків, які вчать дітей керувати емоціями Деклер Д. називає «емоційними вихователями», та дає їм характеристику: «Вони приймають емоції як факт життя і використовують емоційні моменти, щоб навчити дітей важливих життєвих уроків і побудувати з ними ближчі стосунки»⁴⁵.

Готтман Д. наводить науково обгрунтований висновок: емоційна взаємодія між батьками і дитиною відіграє головну роль в емоційному розвитку дитини. Послідовність дій, які допомагають створювати ці емоційні зв'язки, Готтман називає емоційним вихованням⁴⁶.

У 1960-х роках ідею емоційного спілкування висунув Гінот Х.. Він учив, що розмова про емоції допомагає батькам прищепити своїм дітям родинну систему цінностей. Щоб таке спілкування було ефективним, батьки повинні проявляти повагу до дитячих почуттів, вчитися відчувати те саме, що відчувають діти⁴⁷.

Результати досліджень Готтмана і Деклера показали, що діти, чиї батьки опікувалися їх емоційним вихованням були більш успішними та соціально-

⁴³ Goleman D. *Emotional Intelligence*. New York 1995, 189-190

⁴⁴ Katz L. - Hooven C. *Meta-emotion: How Families Communicate Emotionally, Links to Child Peer Relations and Other Developmental Outcome*. Mahwah 1996, 120

⁴⁵ Готтман Д., Деклер Д. *Емоційний інтелект у дитини*. Харків 2022, 20. 46 р.

⁴⁶ Деклер Д. *Емоційний інтелект у дитини*, 13.

⁴⁷ Ginott Haim G. *Between Parent and Child*. New York 1965, 124.

компетентними у школі, більш фізично здоровими, менше хворіли, відчували менше негативних та більше позитивних емоцій, тобто мали вищий рівень розвитку ЕІ⁴⁸.

Наше експериментальне дослідження стосується дітей молодшого шкільного віку. Для дітей цього віку вагомим значення у розвитку емоційного інтелекту відіграє не тільки сімейне, а й шкільне середовище. Основні якісні зміни емоційного розвитку у цьому віці відбуваються у процесі побудови стосунків з однолітками. У цей час діти зазнають впливу великих соціальних груп. Готтман Д. вважає, що характерним явищем для дітей цього віку є конформізм⁴⁹. Конформізм визначається, як пристосування, пасивне прийняття існуючого порядку речей, пануючої думки; поступливість людини реальному чи уявному тиску групи щодо прийняття нею невідповідних її переконанням групових соціальних настанов (норм, правил, стандартів) або деяких суджень, як спосіб розв'язання внутрішнього конфлікту⁵⁰. Конформізм у цьому віці є явищем позитивним, і означає, що дитина вчиться розпізнавати соціальні сигнали.

Також для дітей цього віку характерна «ектомія емоцій». Це процес коли діти видаляють почуття зі сфери стосунків з однолітками. У цей час діти не протестують проти знущань і цькувань з боку однолітків, щоб не спричинити подальші приниження, або вигнання з групи⁵¹.

У цей час у дітей формується власна система цінностей, їх хвилюють мораль і справедливість⁵². Дані новоутворення часто супроводжуються фрондерством по відношенню до батьків: може зневажати дорослих за порушення власних ціннісних стандартів і разом з тим поступатися ідеалами у групі однолітків.

Американська соціальна критикиня Вайтгед Б., у одній із своїх статей зазначила: «Найбільша трагедія освіти нашого часу полягає в тому, що багато

⁴⁸ Готтман Д., Деклер Д. *Емоційний інтелект у дитини*. Харків 2022,40.

⁴⁹ Готтман Д., Деклер Д. *Емоційний інтелект у дитини*, 241.

⁵⁰ Москаленко В.В. *Психологія соціального впливу: Навчальний посібник*. Київ 2007, 448.

⁵¹ Там само, 242.

⁵² Там само, 243.

американських дітей зазнають невдачі в школі не через інтелектуальні або фізичні порушення, а тому, що вони емоційно не пристосовані.⁵³»

Серед освітніх концепцій у цілому світі, першість отримують, спрямовані на вивчення емоційного розвитку дитини.

З 2018-2019 навчального року в Україні першокласники розпочали навчання за стратегією НУШ (Нова Українська Школа). Ця концепція передбачає перехід до особистісно-орієнтованої моделі освіти. Для цієї моделі пріоритетними залишаються завдання збереження психологічного здоров'я та емоційного благополуччя дітей.

Сутність особистісно-орієнтованої моделі зумовлює акцентуалізацію уваги на емоційній сфері дитини, та впровадження концепції розвитку ЕІ у шкільне середовище. Підходи та концептуалізацію емоційного інтелекту знаходимо у напрацюваннях вітчизняних вчених (Носенко Е. Л., Дерев'янку С. П., Власової О.І. та ін.)

Кандидат педагогічних наук Шпак М.М. акцентуючи увагу на практичній значущості ЕІ зазначає, що він «забезпечує психологічне благополуччя особистості та успішність соціальної взаємодії і спілкування.⁵⁴»

Ґрунтуючись на теоретичних напрацюваннях вітчизняних учених, Шпак М., виділяє такі функції емоційного інтелекту, як:

1. Регулююча Ізард К., стверджує, що «емоція спонукає людину до конкретної активності - і в цьому перша ознака того, що емоція організує мислення і діяльність»⁵⁵.
2. Стресозахисна. Позитивне ставлення людини до себе, до інших людей, до навколишнього світу, адекватне оцінювання зовнішніх подій, високий рівень емоційного самоконтролю сприяють зниженню рівня прояву стресу, особливо емоційного стресу. Саме за ці когнітивно-емоційні здібності

⁵³ Whitehead B. *Dan Quale Was Right II The Atlantic Monthly* www.theatlantic.com (09.11.2022)

⁵⁴ Шпак М. *Розвиток емоційного інтелекту молодших школярів у контексті освітнього середовища (Рік 2017)//Психологічна освіта в Україні: традиції, сучасність та перспективи*. Київ 2017,305

⁵⁵ Ізард К. *Психологія емоцій*. Питер, 2008, 38.

людини відповідає емоційний інтелект. Відтак, Шпак М. М. констатує, що емоційний інтелект допомагає зберегти психічне здоров'я людини⁵⁶.

3. Адаптивна. Емоційний інтелект забезпечує високий адаптивний потенціал особистості і сприяє успішному пристосуванню людини до соціального середовища⁵¹.

4. Мотиваційна. Вона реалізується у зусиллях людини спрямувати власні емоції на користь досягнення мети діяльності, на самомотивування на нові досягнення⁵⁸.

Досягнення попередньо зазначеної мети вчена вбачає через реалізацію авторської програми психолого-педагогічного супроводу. Нею також було проведене емпіричне дослідження розвитку емоційного інтелекту молодших школярів.

У процесі здійснення експерименту Шпак М.М. дослідила, що в учнів з високим емоційним інтелектом у більшій мірі проявляються позитивні емоції, гарне самопочуття, позитивне ставлення до себе, інших людей та навколишнього світу загалом. В учнів з низьким рівнем розвитку емоційного інтелекту більш виражені негативні емоції, тривожність, погане самопочуття, негативне ставлення до оточуючих людей та до себе, що відображається в неадекватній самооцінці. їм важко управляти своїм емоційним станом у спілкуванні й взаємодії з іншими людьми, підтримувати і реалізувати установку на розуміння і прийняття емоцій інших людей, проявляти емпатійне ставлення до них⁵⁹.

Шпак М. виділила чотири структурні компоненти емоційного інтелекту: когнітивний, емоційний, конативний та соціально-комунікативний. У відповідності до компонентів вчена визначила критерії та показники розвитку емоційного інтелекту:

⁵⁶ Шпак М. *Функціональні особливості емоційного інтелекту особистості II Технології розвитку інтелекту: т. 2.* 2016 Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tri_2016_2_3_11.

⁵⁷ Носенко Е. *Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції: монографія.* Київ, 2003. 122.

⁵⁸ Шпак М. *Функціональні особливості емоційного інтелекту особистості II Технології розвитку інтелекту: т. 2.* 2016 Режим доступу: [гШр://пВиу.шю.на/віГШ/ггі_2016_2_3_11](http://pibnu.gov.ua/viGSH/ggi_2016_2_3_11).

⁵⁹ Шпак М. *Емоційний інтелект як особистісний ресурс забезпечення психологічного благополуччя молодших школярів II Наука і освіта* 5 (2016) 268.

Критерієм розвитку когнітивного компонента є розуміння власних емоцій та емоцій інших людей, а показниками розвитку: здатність встановити факт емоційного переживання у себе чи іншої людини; розпізнати емоцію експресивними ознаками; вербалізувати емоцію; розуміти причини, які викликали емоцію, та наслідки, до яких вона призведе. Критерієм розвитку емоційного компонента є особливості емоційного реагування в емоціогенних ситуаціях, показниками розвитку: емоційне самопочуття; емоційність; емоційна стійкість; експресивність вираження емоцій; емоційне ставлення до себе та інших людей. Критерій розвитку конативного компонента є уміння управляти емоціями, як власними так й інших людей, а показниками розвитку: емоційний самоконтроль; емоційна саморегуляція; регуляція емоцій інших людей; емоційна креативність. Критерієм розвитку соціально-комунікативного компонента є здатність застосовувати емоційні компетенції у спілкуванні та соціальній взаємодії, а показниками його розвитку: розвинута емпатія; відсутність емоційних бар'єрів у спілкуванні; здатність швидко і легко встановлювати емоційний контакт з іншими людьми.⁶⁰

Результати дослідження Шпак М. продемонстрували, що найменш розвиненим у молодших школярів є когнітивний компонент емоційного інтелекту, тобто здатність розуміти власні емоції та емоції інших. Натомість, соціально-комунікативний компонент є найбільш розвиненим у дітей молодшого шкільного віку, тобто діти даної вікової категорії успішно використовують емоції для встановлення соціальної взаємодії та спілкування.⁶¹

Аналізуючи структурні критерії та показники розвитку емоційного інтелекту за Шпак М. можемо дійти висновку, що вони відповідають сферам та компетенціям ЕІ за Гоулманом (Див. ст.3): когнітивний компонент та його показники, відповідають сфері самосвідомості та її компетенціям; критерії розвитку конативного компонента відповідають компетенціям сфери самоуправління; емоційний компонент та його показники узгоджуються зі сферою соціальної свідомості та її компетенціями; критерії розвитку соціально-комунікативного компонента відповідають завданням розвитку сфери управління стосунками. Таким чином, на основі дослідження ЕІ молодших школярів Шпак М.М., можна стверджувати, що у дітей молодшого шкільного віку найбільш розвиненою є сфера управління стосунками, а сфера самосвідомості є найменш розвиненою.

⁶⁰ Шпак М. *Вікові особливості розвитку емоційного інтелекту молодших школярів II Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, 164, 2018, 71

⁶¹ Шпак М. *Вікові особливості розвитку емоційного інтелекту молодших школярів*, 71.

Аналізуючи концепцію емоційного інтелекту в онтогенезі особистості людини, вчена стверджує, що молодший шкільний вік є сенситивним, тобто найсприятливішим віковим періодом для розвитку емоційного інтелекту⁶². Вчена пов'язує дане твердження на основі аналізу якісних змін у психічному розвитку молодшого школяра:

- зростання довільності психічних процесів,
- розвиток рефлексії,
- «інтелектуалізація афекту» - усвідомлення змісту почуттів на фоні високої емоційності,
- дитина починає орієнтуватися у своїх емоціях, її переживання набувають смислу, вони узагальнюються, формується логіка почуттів⁶³.

Для розвитку емоційного інтелекту в умовах школи. Шпак М. вводить напрямок педагогічного процесу під назвою «емоційність навчання». Емоційність навчання, на думку Шпак, це «організація навчальної діяльності учнів, що спрямована на активізацію внутрішніх сил дитини (потреб, мотивів, інтересів), формування у неї інтелектуальних почуттів, позитивного ставлення до навчання, розвиток бажання вчитися»⁶⁴.

Спираючись на результати дослідно-експериментальної роботи, аналіз психолого-педагогічної літератури та власного педагогічного досвіду, у своїй дисертаційній роботі Шпак М. створила та обґрунтувала дидактичну модель забезпечення емоційності навчання молодших школярів. Дана модель складається із трьох компонентів: змістового, мотиваційного, процесуального та включає сукупність дидактичних умов:

1. Емоційна насиченість змісту навчального матеріалу, що реалізується через використання у навчальному процесі цікавих фактів, яскравих прикладів, інформації, що відповідає потребам та інтересам учнів. Практика

⁶²Шпак М. *Психологічна концепція розвитку емоційного інтелекту особистості в онтогенезі II* Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки : зб. наук, праць. Київ 2022, 132.

⁶³ Шпак М. *Психологічна концепція розвитку емоційного інтелекту особистості в онтогенезі*, 131.

⁶⁴ Шпак М. *Дидактичні умови забезпечення емоційності навчання молодших школярів* Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова 2001, 12.

переконує, що емоційні переживання у молодших школярів викликає все нове, яскраве, незвичне, цікаве, насичене живими образами;

2. Використання на різних етапах уроку методів і прийомів навчання з урахуванням їх "емоційного ефекту", з цією метою рекомендують використовувати ігри, наочність, проблемний виклад знань, змагання, ситуації запрограмованого успіху, незвичні способи постановки й оформлення навчального завдання, диспути, дискусії, засоби мистецтва, різні види спільної діяльності, гумор тощо;

3. Створення емоційно-позитивного фону навчання, у педагогіці під емоційним фоном уроку розуміють атмосферу спілкування на уроці, співвідношення емоційного стану вчителя та учнів, їх самопочуття, темпоритм уроку;

4. Здійснення індивідуального підходу до учнів, знання індивідуальних особливостей молодших школярів необхідні для того, щоб вчитель міг створити умови, які найбільш сприятливі для учнів з тими чи іншими типологічними властивостями, що, у свою чергу, забезпечить формування позитивного емоційного ставлення до навчання;⁶⁵

На основі емпіричного дослідження вчена доводить ефективність, вищенаведених дидактичних умов на процес емоційного розвитку молодших школярів.

Висновок 1 розділу

В результаті дослідження теоретичних засад емоційного інтелекту молодших школярів можемо зробити наступні висновки:

1. Емоційний інтелект, який ми розглядаємо як здатність усвідомлювати, розуміти свої почуття та виражати емоції є багатокомпонентним: складається з чотирьох сфер та дванадцяти компетенцій.

⁶⁵ Шпак *№. Дидактичні умови забезпечення емоційності навчання молодших школярів* Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук, Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова 2001, 12.

2. Розвиток емоційного інтелекту полягає у розвитку компонентів його структури і може бути ефективним як для індивідуальних, так і для групових форм роботи у різних сферах життєдіяльності людини у залежності до її потреб.
3. Емоційне виховання дітей у сім'ї забезпечує кращий розвиток емоційного інтелекту дитини.
4. Для дітей молодшого шкільного віку у процесі емоційного розвитку є характерними наступні явища: конформізм, «ектомія емоцій» та фрондерство у стосунках з дорослими та однолітками.
5. Молодший шкільний вік є сенситивним періодом для розвитку емоційного інтелекту, тому в умовах школи важливо забезпечувати «емоційність навчання».
6. «Емоційність навчання» передбачає врахування наступних дидактичних умов: емоційна насиченість змісту навчального матеріалу, використання на різних етапах уроку методів і прийомів навчання з урахуванням їх "емоційного ефекту", створення емоційно-позитивного фону навчання, здійснення індивідуального підходу до учнів.

Розділ 2

ОДНОРІЧНА ПРОГРАМА ПІДГОТОВКИ ДО ПЕРШОЇ СПОВІДІ ТА УРОЧИСТОГО СВЯТОГО ПРИЧАСТЯ «ЗУСТРІЧ»

2.1 Матеріально-методичне та змістове наповнення програми підготовки до першої Святої Сповіді та урочистого Святого Причастя «Зустріч»

Для допомоги катехитам у процесі приготування дітей до першої Сповіді і урочистого Святого Причастя Патріарша катехитична комісія розробила однорічну програму підготовки. Вона була опрацьована спеціальною робочою групою та представлена у 2019 році на Всеукраїнській конференції катехитів для обговорення і правок. Відтак працівники Патріаршої катехитичної комісії затвердили поправки до програми і доручили робочій групі написати посібники, у відповідності до Катехизму УГКЦ та сучасних методик у педагогіці.

До матеріалів програми входять:

1. Посібник для катехита
2. Робочий зошит для учня
3. Комплект додатків для катехита
4. Гра-мемо «Життя Ісуса»
5. Інтернет-підтримка програми

Програма тематично поділена на 4 розділи:

Розділ 1 «Бог любить нас»

Розділ 2 «Бог промовляє до нас»

Розділ 3 «Живемо з Богом»

Розділ 4 «Святкуємо»

Кожен розділ містить шість змістових тем, що передбачають ознайомлення дітей із навчальним матеріалом та формування духовних вмінь та рис особистості, а також одну підсумкову, для перевірки засвоєного матеріалу.

Розділ 1 «Бог любить нас»

Розділ має на меті ознайомити учнів із основними правдами віри, допомагає зрозуміти суть християнського життя⁶⁶.

Перша тема «Ми християни» має на меті запевнити дитину, що Бог приймає і любить кожну людину, як добрий батько. Дитина знатиме правду про Пресвяту Трійцю: Бог є одним у трьох особах, друга Божа особа Ісус Христос має дві природи Божу і людську, також дитина знатиме, що хрест є основним символом християн, та вмітиме робити знак святого хреста⁶⁷.

Друга тема «Бог дає нам життя» покликана привести дітей до усвідомлення, що Бог є нашим добрим Батьком. Він є творцем усього, що ми бачимо навколо, і турбується про все творіння, особливо про людину. Дитина знатиме, що Господь створив видимий і невидимий світ. Дитина вмітиме берегти навколишнє середовище, виявляти вдячність Богові за сотворений для неї світ⁶⁸.

Біблійну історію сотворення та гріхопадіння людини дитина зможе дізнатися під час вивчення третьої теми: «Бог хоче, щоб ми були святими». Катехит у процесі заняття підводить дитину до розуміння, що людина сотворена на образ і подобу Бога, стати святим — завдання кожного християнина, а гріх — це перешкода на дорозі до святості. Після заняття дитина намагатиметься бути наполегливою у добрих вчинках, долати перешкоди і труднощі з молитвою і вірою у Божу допомогу⁶⁹.

Про Другу Божою Особу - Ісуса Христа, дитина може дізнатися більше під час вивчення теми «Ісус провадить нас до Бога». Під час вивчення цієї теми дитина дізнається, що Ісус Христос є нашим Спасителем і став людиною, з великої любові до нас⁷⁰.

⁶⁶ Патріарша катехитична комісія УГКЦ - Катехитично-педагогічний Інститут УКУ. *Зустріч. Посібник катехита за програмою приготування до першої Сповіді та урочистого Святого Причастя*. Львів 2022, 6.

⁶⁷ *Зустріч. Посібник катехита за програмою приготування до першої Сповіді та урочистого Святого Причастя*. Львів 2022, 13-17.

⁶⁸ Там само, 17-20.

⁶⁹ Там само, 21-25.

⁷⁰ Патріарша катехитична комісія УГКЦ - Катехитично-педагогічний Інститут УКУ *Зустріч. Посібник катехита за програмою приготування до першої Сповіді та урочистого Святого Причастя*. Львів 2022, 25-30.

П'ята тема «Святий Дух дає нам дари» детальніше знайомить дітей із третьою Божою Особою - Святим Духом, що наповняє людину дарами, дає силу і відвагу для росту чеснот. Дитина також знатиме, що для того щоб чесноти приносили плоди, потрібно над ними працювати і хотітиме примножити їх через працю та молитву⁷¹.

Із поняттям Церкви, як спільноти святих, діти ознайомляться під час вивчення шостої теми. Катехит також повинен ознайомити дітей із основними характеристиками Церкви: єдина, свята, апостольська, пояснити, що у церкві кожен парафіянин має свою місію, формувати у дітей бажання брати активну участь у житті парафії⁷².

Тема сім є підсумковою у цьому розділі і має на меті у ігровій формі перевірити знання дітей.⁷³

Розділ 2 «Бог промовляє до нас»

Даний розділ покликаний розкрити перед дітьми цінність і мету особистої та літургійної молитви. Під час його вивчення діти зможуть глибше ознайомитися зі Святим Письмом, Святими Таїнствами, Божественною Літургією.⁷⁴

Вивчення першої теми другого розділу «Молимося» має привести дитину до усвідомлення, що молитва - це розмова з Богом. Під час уроку дитина також ознайомиться з такими видами молитви, як: прослава, благодарення (подяки), покаєння та прохання, та навчиться складати свою власну молитву⁷⁵.

Поглибити знання про Церкву, як будівлю: вивчити будову храму, призначення богослужбових речей та посуду, а також з нормами поведінки у храмі дитина зможе під час вивчення теми «Ходимо до церкви»⁷⁶.

⁷¹ Зустріч. Посібник катехита за програмою приготування до першої Сповіді та урочистого Святого Причастя. Львів 2022, 30-34.

⁷² Там само, 34-37.

⁷³ Там само, 38.

⁷⁴ Там само, 6.

⁷⁵ Там само, 39-41.

⁷⁶ Патріарша катехитична комісія УГКЦ - Катехитично-педагогічний Інститут УКУ. Зустріч. Посібник катехита за програмою приготування до першої Сповіді та урочистого Святого Причастя. Львів 2022, 42-45.

Тема «Читаємо Святе Письмо» має на меті привести дитину до розуміння, що Бог промовляє до кожної людини через Святе Письмо, яке складається з різних книг Старого і Нового Завітів, що діляться на глави та вірші. По завершенні заняття дитина має вміти знаходити відповідний фрагмент зі Святого Письма⁷⁷.

Ознайомити дітей із святими таїнствами та привести дітей до розуміння, що через таїнства ми стаємо справжніми Божими дітьми, отримуємо особливі ласки, стаємо учасниками вічного життя з Богом має на меті тема «Бог освячує нас»⁷⁸.

Під час вивчення теми «Євхаристія» діти мають глибше пізнати сутність цього таїнства: Євхаристія - це Тіло і Кров Ісуса Христа під видами хліба і вина, вона є поживою для тіла і душі, уперше це таїнство встановив Ісус на Тайній вечері. Також дитина має знати та вміти виконати умови прийняття таїнства⁷⁹.

Тема «Служимо Літургію» має на меті донести дітям, що Свята Літургія - це спільна справа Бога і людей, а також збагатити знаннями, що Літургія - це дуже важлива і цінна спільна молитва, яка поділяється на три частини. По завершенні заняття дитина зрозуміє що у Літургії потрібно брати активну участь та вмітиме це робити⁸⁰.

Остання тема є підсумковою і має на меті перевірити засвоєнні дітьми знання із розділу «Бог промовляє до нас»⁸¹.

Розділ 3 «Живемо з Богом»

Мета цього розділу ознайомити дітей з Божими Заповідями, Двома Заповідями любові та церковними заповідями, умовами Доброї Сповіді та підготувати дітей до таїнства Покаяння⁸².

Тема «Бог дає нам заповіді», має на меті ознайомити дітей із Десятьма Божими Заповідями, що їх Господь нам дав, як дороговкази на шляху до Нього.

⁷⁷ Зустріч. Посібник катехита за програмою приготування до першої Сповіді та урочистого Святого Причастя. Львів 2022, 46-49.

⁷⁸ Там само, 49-52.

⁷⁹ Там само, 52- 57.

⁸⁰ Там само, 57-61.

⁸¹ Там само, 62.

⁸² Патріарша катехитична комісія УГКЦ - Катехитично-педагогічний Інститут УКУ. Зустріч. Посібник катехита за програмою приготування до першої Сповіді та урочистого Святого Причастя. Львів 2022, 6.

По завершенні заняття у дитини має бути сформоване бажання виконувати заповіді в щоденному житті⁸³.

Під час вивчення теми «Любимо Бога» діти дізнаються, що виконуючи перші три заповіді, ми виявляємо свою любов до Бога. Метою даною теми є викликати у дітей бажання любити Бога понад усе, виконуючи заповіді⁸⁴.

Тема «Любимо ближніх» вчить дітей виконуючи наступні сім наступних заповідей, виявляти свою любов та турботу до себе і ближніх⁸⁵.

У межах теми «Виконуємо церковні заповіді» діти не тільки ознайомляться із заповідями та навчаються їх виконувати, а й зможуть усвідомити, що Церква дає заповіді, щоб допомогти нам у духовній мандрівці⁸⁶.

У відповідності до мети теми «Прямуємо до Бога» катехит повинен пояснити дітям, що гріх віддаляє людину від Бога, а також навчити робити іспит совісті⁸⁷.

Завдання, передбачені темою «Сповідасмося» мають на меті допомогти дитині підготуватися до таїнства Сповіді: привести дитину до розуміння що у Сповіді Бог з любов'ю прощає нам гріхи, навчити сповідатися, виконуючи п'ять умов доброї Сповіді⁸⁸.

Остання тема є підсумковою і має на меті перевірити засвоєнні дітьми знання із розділу «Живемо з Богом»⁸⁹.

Розділ 4 «Святкуємо»

У цьому розділі діти ознайомляться із значенням та традиціями святкування церковних свят: святого Миколая, Різдва Христового, Богоявлення, Благовіщення Пресвятої Богородиці, Воскресіння Христового, а також з

⁸³ Зустріч. Посібник катехита за програмою приготування до першої Сповіді та урочистого Святого Причастя. Львів 2022, 63- 67.

⁸⁴ Там само, 67- 71.

⁸⁵ Там само, 71-75.

⁸⁶ Там само, 75-78.

⁸⁷ Там само, 79-83.

⁸⁸ Там само, 83-86.

⁸⁹ Патріарша катехитична комісія УГКЦ - Катехитично-педагогічний Інститут УКУ. Зустріч. Посібник катехита за програмою приготування до першої Сповіді та урочистого Святого Причастя. Львів 2022, 86.

Великим Постом. Також у цьому розділі передбачене підсумкове заняття, для перевірки знань, засвоєних протягом усієї програми⁹⁰.

Перша тема розділу «Святкуємо» ближче знайомить дітей із життям Святого Миколая Чудотворця. Вивчаючи життя і чесноти святого, діти вчать наслідувати Його у житті, бути помічниками святого Миколая, чинячи діла милосердя⁹¹.

Тема «Різдво Христове» знайомить дітей із біблійною історією народження Божого Сина, вчить радіти приходу Спасителя через молитву, колядку, дотримання різдвяних традицій⁹².

З подією хрещення Ісуса дітей знайомлять у межах вивчення теми «Богоявлення». Катехит, обов'язково пояснює дітям, назву свята (Бог об'являє себе у Пресвятій Тройці), а також знайомить чином таїнств Хрещення та Миропомазання⁹³.

Під час вивчення теми «Благовіщення Пречистій Діві Марії» діти ознайомляться із походженням назви свята Благовіщення - блага, радісна звістка про народження Спасителя, з біблійною історією свята, навчаться молитися молитву «Богородице Діво», та наслідувати Марію у послуху⁹⁴.

За змістом теми «Великий піст» катехит має на меті донести дітям, що піст-це час приготування до Великодня, а також ознайомити біблійною історією про піст Ісуса Христа у пустелі, пояснити значення кожної неділі Великого посту, спрямовувати дітей до думки, що кожен може постити, у відповідності до своїх можливостей⁹⁵.

⁹⁰ Зустріч. Посібник катехита за програмою приготування до першої Сповіді та урочистого Святого Причастя. Львів 2022, 6.

⁹¹ Там само, 87-91.

⁹² Там само, 91-94.

⁹³ Там само, 95-98.

⁹⁴ Там само, 98-101.

⁹⁵ Патріарша катехитична комісія УГКЦ - Катехитично-педагогічний Інститут УКУ. Зустріч. Посібник катехита за програмою приготування до першої Сповіді та урочистого Святого Причастя. Львів 2022, 101-105.

Під час вивчення теми «Воскресіння Христове» діти повинні усвідомити значення свята для християн та вміти радіти і святкувати Великдень, складаючи великодній кошик, беручи участь у Літургії великодніх гаївках та іграх⁹⁶.

Підсумкове заняття має на меті пригадати дітям важливість святих таїнств. Дитина, у свою чергу, має вміти пояснити чому треба причащатися, бути активними учасниками парафіяльного життя⁹⁷.

Також методично-матеріальним забезпеченням програми передбачений окремий посібник, у якому опубліковані додатки до занять. Комплект додатків містить демонстраційні матеріали, які використовує катехит для візуалізації матеріалу, та роздаткові, призначенні для самостійної роботи учнів⁹⁸.

Інтернет- підтримка програми включає:

- інтернет-сторінку на якій розміщенні дидактичні матеріали:
- конспекти занять з додатками та тематичні розвороти робочого зошита⁹⁹;
- відео пісень та бансів¹⁰⁰;
- співаник із словами та нотами пісень¹⁰¹.

⁹⁶ Зустріч. Посібник катехита за програмою приготування до першої Сповіді та урочистого Святого Причастя. Львів 2022, 105-109.

⁹⁷ Там само, 109-111.

⁹⁸ Патріарша катехитична комісія УГКЦ - Катехитично-педагогічний Інститут УКУ. Зустріч. Комплект додатків для катехита за програмою приготування до першої Сповіді та урочистого Святого Причастя. Львів 2022.

⁹⁹ Підготовка до Сповіді //Патріарша катехитична комісія <https://ct.ugcc.ua/category/materialy-dlya-katehyzacziyi/katehytuclmi-programy/pidgotovka-do-svyatyh-tayimtv/pidgotovka-do-spovidy> (08.11.2022)

¹⁰⁰ Співаник (пісні з нотами) //Патріарша катехитична комісія <https://ct.ugcc.ua/top/41127> (08.11.2022)

¹⁰¹ Танці і банси //Патріарша катехитична комісія/ <https://ct.ugcc.ua/category/materialy-dlya-katehyzacziyi/tanczi-i-bashu> (08. 11.2022)

2.2 Аналіз засобів розвитку емоційного інтелекту, передбачених посібником для катехита програми «Зустріч»

Вчений Максимюк С. П. під «засобом» розуміє «весь арсенал, інструментарій, за допомогою якого вчитель досягає мети»¹⁰². Опираючись на його визначення засобами розвитку емоційного інтелекту, будемо вважати інструментарій, за допомогою якого педагог може позитивно впливати на емоційну сферу дитини: сприяти розвитку компетенцій сфер емоційного інтелекту.

Посібник для катехита призначений для допомоги у реалізації змістового наповнення матеріалу, передбаченого програмою¹⁰³. Посібник містить розгорнуті конспекти занять, із добіркою практичних та інтерактивних вправ. Якщо узагальнити, то вправи, передбачені посібником можна поділити на наступні види:

1. Вправи для роботи з розповідями та текстами
2. Мовленнєві вправи
3. Інтерактивні вправи
4. Вправи-досліди
5. Вправи -групові колажі
6. Вправи-банси
7. Вправи-ігри

1.Вправи для роботи з розповідями та текстами

Процес захоплюючої розповіді та її передачі, у американських дослідженнях, також отримав назву «сторітелінг» (у перекладі з англійської story означає історія, а telling - розповідати; отже, сторітеллінг - це розповідь історій).

Процес розповідання історій завжди є цікавим і захоплюючим для дітей, оскільки наша людська свідомість від немовлячого віку пристосована до казок. Процес роботи з історією ефективно розвиває вищі психічні функції: пам'ять, увагу, уяву, мислення та мовлення.

¹⁰² Максимюк С. *Педагогіка : Навчальний посібник*. Київ 2005, 166.

¹⁰³ Патріарша катехитична комісія УГКЦ - Катехитично-педагогічний Інститут УКУ Зустріч. *Посібник катехита за програмою приготування до першої Сповіді та урочистого Святого Причастя* Львів 2022, 6.

Ми погоджуємося з думкою дослідниці Побідаш І., яка вважає емоції-необхідним інструментом сторітеллінгу¹⁰⁴. Сторітеллінг може бути дуже ефективним засобом розвитку емоційного інтелекту, оскільки, в його основі лежить історія, та методи її представлення, що повинні викликати у слухачів «бурю» емоцій. В основі сторітеллінгу лежать такі методи: конструювання подорожі головного героя, який долає перешкоди; метод «вчимося на помилках героя», де автор пропонує реальний приклад невдач героя у певній сфері, які він подолав успішно; метод «рамки», або «нанизування епізодів», тобто автор постійно додає цікаві для аудиторії епізоди, фрагменти або ж нових героїв, на які очікує слухач. Усі прийоми та методи сторітеллінгу націлені на те, щоби викликати справжні емоції слухачів, стимулювати їх до взаємодії, та до звернення до власного досвіду¹⁰⁵.

Дослідниці Гавриловська К.П., Дем'янчук Ю.Ю вважають сторітеллінг потужним засобом для розвитку «резильєнтності», або «психологічної пружності», що передбачає збереження внутрішньої рівноваги у критичних ситуаціях, а також вміння адаптовуватися та відновлюватися після стресових ситуацій¹⁰⁶.

На ефективності цього методу у процесі розвитку емоційного інтелекту наголошує також Бондаренко Н, зокрема вона зазначає, що цей метод «... дає змогу мотивувати, аналізувати, порівнювати, засвоювати й передавати знання, ефективно доносити інформацію, презентувати власну ідею, візуалізувати, деталізувати, збагачувати й розвивати мовлення, творчі здібності, уяву, виявляти емоції, здобувати високі результати; запобігає конфліктам і нівелює наявні; сприяє взаєморозумінню, самопізнанню»¹⁰⁷.

У конспектах однорічної програми «Зустріч» передбачено зокрема такі прийоми роботи з текстами:

¹⁰⁴ Побідаш І. *Сторітеллінг: ознаки «гарної» історії*//Обрії друкарства 7 (2019). № 1 (7) 148.

¹⁰⁵ Ковпик *Сторітеллінг та його специфічні перлокуції в різних типах промов* //Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика 32 (2021) 269.

¹⁰⁶ Гавриловська К., Дем'янчук Ю. *Сторітеллінг як засіб розвитку психологічної пружності особистості* // Актуальні проблеми психології. Психологія обдарованості (2020) 89.

¹⁰⁷ Бондаренко Н. *Storytelling як комунікаційний тренд і всепредметний метод навчання II* Молодь і ринок 174 (2019) 131.

- використання допоміжних атрибутів- символів історії¹⁰⁸;
- бесіда за змістом тексту чи оповідання¹⁰⁹;
- інсценізація, розігрування ролей¹¹⁰;
- використання схеми-історії¹¹¹;
- інтелектуальне читання (виділення за допомогою кольорів відомих фактів, нової інформації, такого, що потребує пояснення і уточнення)¹¹²;

Використання вищенаведених прийомів дозволяють учням:

- відчувати себе активними учасниками розповіді;
- вчать уміти розпізнавати та проявляти ту чи іншу емоцію, характерну для певного персонажа;
- проявляти емпатію до дієвих осіб творів;
- працювати у команді;
- формують навичку «активного слухання»;
- формують навички саморефлексії та самоаналізу.

Таким чином вправи для роботи з розповідями та текстами, можемо вважати ефективними у процесі розвитку емоційного інтелекту, оскільки з його допомогою педагог може розвивати такі сфери емоційного інтелекту, як: самосвідомість, самоуправління та управління стосунками.

2.Мовленнєві вправи

Український класик педагогіки Сухомлинський В. вважав слово найважливішим інструментом вчителя і головним засобом навчання і виховання¹¹³.

На думку Сухомлинського В. слова педагога здійснюють значний вплив на емоційну сферу дитини:

¹⁰⁸ Патріарша катехитична комісія УГКЦ - Катехитично-педагогічний Інститут УКУ. *Зустріч. Посібник катехита за програмою приготування до першої Сповіді та урочистого Святого Причастя*. Львів 2022, 23, 36-37.

¹⁰⁹ *Зустріч. Посібник катехита за програмою приготування до першої Сповіді та урочистого Святого Причастя*. Львів 2022,32-33, 89-90, 92.

¹¹⁰ Там само, 58-59, 63.

¹¹¹ Там само, 80.

¹¹² Там само, 88.

¹¹³ Сухомлинський В.*Слово про слово ІВибр. твори : в 5-ти т. Т. 5.* - Київ 1977, 160.

Мудре і добре слово дає радість, нерозумне і зле, необдумане і нетактовне - приносить біду. Словом можна вбити й оживити, поранити йвилікувати, посіяти тривогу й безнадію і одухотворити, розсіяти сумнів і засмутити, викликати посмішку і сльози, породити віру в людину і зародити невіру, надихнути на працю і скувати сили душі¹¹⁴.

У посібнику запропоновано велику кількість словесних вправ, що стимулюють дітей ділитися своїми думками та емоціями: розповісти про свій настрій, мрії, зробити собі чи однокласнику комплімент, пригадати приємні хвилини життя¹¹⁵.

Використання вправ-словесних підбадьорень дозволяють учням:

- підвищити власну самооцінку;
- вчитися висловлювати свою власну думку, а також емоції та почуття;
- вчитися розуміти та співпереживати емоційному стану інших;
- відчутти себе у атмосфері любові і поваги;
- формувати позитивний світогляд;

Використання вправ словесних-заохочень можна вважати дієвим інструментом розвитку сфер емоційного інтелекту. З їх допомогою можна розвивати такі компоненти як: самосвідомість, самоуправління та соціальна свідомість.

3.Інтерактивні вправи

Термін «інтерактивний» походить від англійських слів «inter» — «взаємний» та «act» — «діяти», і означає «знаходитись у постійному діалозі, бути активним учасником». Відповідно, інтерактивне навчання - це навчання, побудоване на активній взаємодії викладача та учнів¹¹⁶.

¹¹⁴ Сухомлинський В. *Як виховати справжню людину/Вибр. твори : в 5-ти т. Т. 5.* - Київ 1977, 279.

¹¹⁵ Патріарша катехитична комісія УГКЦ - Катехитично-педагогічний Інститут УКУ. *Зустріч. Посібник катехита за програмою приготування до першої Сповіді та урочистого Святого Причастя.* Львів 2022, 13, 17, 21, 30, 39, 42, 50, 57, 70, 71,74, 75, 79, 83, 101, 105.

¹¹⁶ *Інтерактивні методи навчання* [//oplatforna.com.ua/article/2316-ішегак1уупі-геІос1у#апс_4](https://oplatforna.com.ua/article/2316-ішегак1уупі-геІос1у#апс_4) (25.10.2022)

У посібнику передбачено інтерактивні вправи «Мозковий штурм» та «Асоціативна квітка»¹¹⁷. Вправа «Мозковий штурм» складається з кількох етапів: на першому педагог кладе запитання, на другому учасники генерують ідеї-відповіді на запитання, та на третьому, вибирають та представляють найкращу ідею. Вправа «Асоціативна квітка» передбачає наявність «середини» квітки з певним поняттям та «пелюстки» слова-асоціації до основного поняття.

Використання інтерактивних методів дозволяють учням:

- відчувати себе активними учасниками обговорення;
- висловлювати свою власну думку, та прислухатися до думки інших;
- вчитися працювати у команді;
- аналізувати власні думки та відповіді;

Виховання цих вмінь передбачають сфери емоційного інтелекту: самосвідомість та управління стосунками, тому інтерактивні вправи, передбачені програмою можемо вважати дієвими засобами розвитку емоційного інтелекту.

4. Вправи-досліди

Навчальний дослід являє собою елементарний експеримент. Цей метод часто використовують у початковій школі, оскільки він має велике значення для розвитку пізнавальних здібностей: дає змогу побачити різноманітні процеси, властивості природних об'єктів, зрозуміти сутність природних явищ, а також є цікавим та захопливим для дітей.

Однак, окрім пізнавального змісту, виконання дослідів, також великою мірою впливає на формування емоційної сфери. На цьому звертає увагу педагогиня Ярова Н.В., зокрема, у своїй статті «Дослідницька діяльність як спосіб стимулювання пізнавальної активності молодших школярів», вона

¹¹⁷ Патріарша катехитична комісія УГКЦ - Катехитично-педагогічний Інститут УКУ. *Зустріч. Посібник катехита за програмою приготування до першої Сповіді та урочистого Святого Причастя*. Львів 2022, 14, 39, 98.

зазначає що експериментальна діяльність розвиває самостійність, самоконтроль та цілеспрямованість¹¹⁸.

У посібнику досліди використовують не тільки для того, щоб ознайомити дітей із властивостями природних об'єктів, а й для пояснення катехизмових частин: так, наприклад, за допомогою досліду з водою, дітям можна пояснити про одного Бога в трьох Особах¹¹⁹; на основі досвіду з водою, барвником та відбілювачем про гріх і святість людини¹²⁰, а на основі досліду з ґрунтом і зернятками пояснюємо обдаровування людини Святим Духом¹²¹.

Використання дослідів дозволяють учням:

- розвивати такі риси, як: самостійність, самоконтроль, цілеспрямованість;
- аналізувати отримані під час досліду результати та співставляти їх з навчальним матеріалом.

Отже, використання дослідів забезпечує розвиток сфер самосвідомості та самоуправління, а саме таких компетенцій як: емоційна самосвідомість, емоційний самоконтроль та орієнтація на досягнення.

5. Вправи -групові колажі

Хоча термін «колаж» походить від образотворчої діяльності, проте набуває широко використання в освіті. Кандидат психологічних наук, що спеціалізується на арт-терапії, Кокоренко В.Л., зазначає, що праця дітей у даній техніці позитивно впливає на їх емоційну сферу: простота виконання роботи забезпечує успішний кінцевий результат виробу, що у свою чергу сприяє формуванню позитивної самооцінки, знижує напругу¹²².

Арт-терапевти Вознесенська О.Л. та Мова Л.В., натомість, вагомому значення надають не процесу, а інтерпретації результату роботи. Зокрема вони

¹¹⁸ Ярова Н. Дослідницька діяльність як спосіб стимулювання пізнавальної активності молодших школярів/Ночаткова школа 6 (2014), 36.

¹¹⁹ Патріарша катехитична комісія УГКЦ - Катехитично-педагогічний Інститут УКУ. Зустріч. Посібник катехита за програмою приготування до першої Сповіді та урочистого Святого Причастя. Львів 2022, 14-15.

¹²⁰ Зустріч. Посібник катехита за програмою приготування до першої Сповіді та урочистого Святого Причастя. Львів 2022, 22-23.

¹²¹ Там само, 33-34.

¹²² Кокоренко В. *Арт-технології в підготовці спеціалістів-помогаючих професій* Санкт-Петербург 2005, 42

вважають, що процес інтерпретації готового виробу, спонукає дитину до саморефлексії, усвідомлення свого внутрішнього світу¹²³.

Посібником передбачена велика кількість завдань, що передбачають групове виконання колажу:

- «Правила у нашому класі»- спільне написання правил класу, за змістом кожна дитина має відбити свою долоньку та написати у ній свою пропозицію правила¹²⁴;
- «Моя важлива цеглинка» - діти спільно з катехитом «будують» церковну спільноту з іменних паперових «цеглинок»: імена святих та власні¹²⁵;
- «Пожива для тіла і душі» - діти створюють спільний колаж, на якому записують власні вподобання у їжі та вибирають властиву поживу для душі¹²⁶;
- «Намалюй заповідь» - діти, поділені на групи, створюють малюнок за змістом заповіді, потім об'єднують усі малюнки в один спільний¹²⁷;
- «Божественна Літургія» - діти у групах створюють колажі про структуру Божественної Літургії¹²⁸;
- «Моя відповідь Богові» - діти прикріплюють пелюстки з написами до ватмана, утворюючи квітку¹²⁹.

Використання групових колажів дозволяють учням:

- вчитися працювати у команді та бачити результати спільної роботи;
- висловлювати свою думку за допомогою мистецтва;
- підвищити власну самооцінку;
- відчутти себе учасниками спільноти (катехитичного класу, Церкви).

¹²³ Вознесенська О —.Мова *Ларт-терапія у роботі практичного психолога: Використання арт-технологій в освіті*. Київ 2007, 26.

¹²⁴ Патріарша катехитична комісія УГКЦ - Катехитично-педагогічний Інститут УКУ. *Зустріч. Посібник катехита за програмою приготування до першої Сповіді та урочистого Святого Причастя*. Львів 2022, 14.

¹²⁵ Патріарша катехитична комісія УГКЦ - Катехитично-педагогічний Інститут УКУ. *Зустріч. Посібник катехита за програмою приготування до першої Сповіді та урочистого Святого Причастя*. Львів 2022, 37.

¹²⁶ *Зустріч. Посібник катехита за програмою приготування до першої Сповіді та урочистого Святого Причастя*. Львів 2022, 53.

¹²⁷ Там само, 70.

¹²⁸ Там само, 60.

¹²⁹ Там само, 100.

Отже, за допомогою вправ-колажів катехит може розвивати компетенції емоційного інтелекту, передбачені сферами: самоуправління, управління стосунками та самосвідомості.

б.Вправи-банси

Бане- це виголос, пісня, чи танок з елементами визначених рухів для спільного і одночасного їх виконання. Банси використовують з метою фізично розвантажити дітей, створити невимушену атмосферу¹³⁰.

Посібником передбачена велика кількість бансів і руханок, що пов'язані зі змістом теми уроку. Таким чином вони дозволяють закріпити набуті знання, а також дозволяють дітям відпочити та розслабитися.

Використання вправ-бансів дозволяють учням:

- зняти емоційну напругу;
- відпочити;
- вчитися виявляти свої емоції за допомогою рухів, танцю;

Отже, використання вправ-бансів дозволяє розвивати компетенцію емоційної самосвідомості, що входить у сферу самосвідомості.

7.Вправи-ігри

Використання гри або ігрових елементів у початковій школі, об'єктивно, вважається необхідним. Низка вчених-педагогів наголошують на позитивному впливі гри на особистість дитини.

Макаренко А.С. писав: «Гра має важливе значення в житті дитини... Якою буде дитина в грі, такою вона буде і в праці, коли виросте. Тому виховання майбутнього діяча відбувається перш за все в грі...»¹³¹. Доповнюючи думку Макаренка, Ушинський також писав, що гра відіграє велику роль у подальшому формуванні відповідальної і цілеспрямованої особистості: «Кожна здорова дитина потребує діяльності і до того ж серйозної діяльності... З перших ж уроків

¹³⁰ Майба П. - Гриновець О. - Максименко І. *Зрілість і лідерство: Навчально-практичний посібник для формування християнських аніматорів*. Львів 2018, 85.

¹³¹ Макаренко А. *Книга для батьків*. Київ 1980, 120.

привчайте дитину полюбити свої обов'язки й знаходити приємність в їх виконанні»¹³².

Програмою передбачено використання різних видів ігор:

- настільних;
- дидактичних;
- рухливих.

Для реалізації цієї програми Патріаршою Катехитичною Комісією було також розроблено комплект карток для гри-мемо «Життя Ісуса Христа». Використання цієї гри передбачено програмою під час вивчення теми «Ісус провадить нас до Бога»¹³³. Гра має на меті ознайомити дітей із найважливішими біблійними оповіданнями, пов'язаними із життям Ісуса на землі: за допомогою карток катехит ознайомлює дітей із подіями із життя Христа, пізніше діти можуть закріпити набуті знання у процесі гри.

Усі ігри мають на меті ознайомити, закріпити чи перевірити знання дітей, однак цікаві завдання, активний перебіг та змагальний компонент робить цей процес цікавим та захоплюючим для дітей.

Використання ігор дозволяють учням:

- вчитися умінню володіти собою;
- вчитися співпрацювати у команді;
- виховати такі риси характеру: як дисциплінованість, організованість, тактовність, справедливість, чесність, терпеливість, спостережливість, завзяття.

Отже, використання ігор впливає на розвиток усіх сфер емоційного інтелекту, адже, з їх допомогою можна працювати над такими компетенціями, як: емоційна самосвідомість, емоційний самоконтроль, орієнтація на досягнення, емпатія, управління конфліктами, командна робота.

¹³² Ушинський *К.Збірник теоріє у 6-ти томах: т..4* Київ 1952, 232.

¹³³ Патріарша катехитична комісія УГКЦ - Катехитично-педагогічний Інститут УКУ. *Зустріч. Посібник катехита за програмою приготування до першої Сповіді та урочистого Святого Причастя.* Львів 2022, 27-29.

2.3 Аналіз засобів розвитку емоційного інтелекту, передбачених робочим зошитом для учня даної програми

У відповідності до матеріального забезпечення, програмою передбачене використання учнями робочого зошита.

При визначенні сутності поняття «робочий зошит» беремо за основу твердження Нільсона О.: «Під робочим зошитом ми розуміємо набір завдань для організації самостійної роботи школярів, складений відповідно до діючої програми з охопленням всього шкільного курсу або значної його частини»¹³⁴.

Робочі зошити набувають важливого значення для практичної роботи учнів. Структура однієї теми робочого зошита складається з короткого навчального тексту, завдань для самостійного виконання та рубрики «Ми вивчили».

1. Узагальнююча навчальна інформація

Обсяг інформації, поданої в робочому зошиті, порівняно з підручниками як основними засобами навчання набагато менший, однак, в незначному за обсягом інтерактивному матеріалі відображені найважливіші знання, які повинні засвоїти та запам'ятати учні. Коротка підсумкова інформація у зошиті оформлена у вигляді окремої рубрики «Ми вивчили»¹³⁵. Даний засіб дозволяє учням:

- вчитися виділяти найголовніше;
- вчитися акцентувати увагу та запам'ятовувати найголовніше;
- формує здатність до рефлексії, самоаналізу.

Таким чином використання короткої узагальнюючої інформації формує компетенції, пов'язані зі сферою самоуправління.

2. Завдання для самостійного виконання

Важливим елементом розвитку емоційного інтелекту, передбаченим робочим зошитом є самостійне виконання завдань, адже тільки те, що особисто обдумане і пережите стає власним знанням. Розв'язуючи доступні завдання, учні

¹³⁴ Прокоф'єва М. *Использование рабочей тетради в процессе подготовки будущих учителей к реализации дифференцированного подхода в обучении младших школьников II* Педагогіка вищої та середньої школи 38 (2013) 28.

¹³⁵ Патріарша катехитична комісія УГКЦ - Катехитично-педагогічний Інститут УКУ. *Зустріч. Приготування до першої Сповіді та урочистого Святого Причастя* Львів 2022, 2.

стають дослідниками, переборюють труднощі на шляху до мети, переживають радість від виконання завдань. Окрім того самостійне виконання роботи, потребує від учня певних вольових зусиль: вміння зосередитись, дисциплінованості та терпеливості.

Усі завдання для самостійного виконання, передбачені робочим зошитом можемо поділити на навчальні та творчі. Метою навчальних завдань є закріплення та систематизація навчальної інформації. Працюючи в індивідуальному темпі, учень позбавляється тривожності, що сприяє розвитку інтересу та формуванню пізнавальної активності. Формування вміння самоконтролю сприяє самоутвердженню особистості. У посібнику навчальні завдання запропоновані у таких формах:

- Заповнити таблицю, вставити пропущені слова у реченнях¹³⁶;
- Розв'язати кросворд, «шифр»¹³⁷;
- Встановити відповідності¹³⁸;
- Завдання, для роботи зі Святим Письмом¹³⁹

Використання навчальних завдань дозволяють учням:

- вчитися умінню володіти собою;
- виховати такі риси характеру: як дисциплінованість, організованість, терпеливість, наполегливість.

Виконання дітьми самостійних навчальних завдань, передбачених робочим зошитом, дозволяє розвивати у дітей компетенції, пов'язані зі сферою самоуправління.

Творчі завдання, покликанні зробити навчальний матеріал більш цікавим, дозволити дітям проявити власну індивідуальність. У посібнику творчі завдання запропоновані у таких формах:

¹³⁶ Патріарша катехитична комісія УГКЦ - Катехитично-педагогічний Інститут УКУ. *Зустріч. Приготування до першої Сповіді та урочистого Святого Причастя* Львів 2022, 2, 3, 5, 7, 14, 23, 30, 37, 40, 46, 56-57.

¹³⁷ *Зустріч. Приготування до першої Сповіді та урочистого Святого Причастя* Львів 2022, 5, 9, 10, 13, 14, 25, 27, 28, 32, 35, 39, 40, 43-44, 45, 50, 51, 54-55.

¹³⁸ Там само, 10, 18-19, 20, 36, 42, 46, 48.

¹³⁹ Там само, 15, 21, 23, 27, 29, 39, 43. 50, 54.

- Розмалювати малюнок, картину, мандала-розмальовку¹⁴⁰;
- Домалювати себе свою сім'ю¹⁴¹;
- Написати розгорнуту власну відповідь¹⁴²;

Використання творчих завдань дозволяють учням:

- вчитися виявляти свої емоції та думки за допомогою кольору та речень;
- емоційно розвантажитися.

Навички, сформовані у результаті роботи дітей із творчими завданнями пов'язані із розвитком компетенцій, пов'язаних зі сферою самоуправління.

3. Оформлення робочого зошита

Важливим засобом розвитку емоційного інтелекту є оформлення робочого зошита. Яскраві інтерактивні ілюстрації мають на меті зацікавити дітей та заохотити їх до виконання завдань.

Яскраве оформлення:

- викликає позитивні емоції та бажання вчитися;
- розвиває естетичні почуття;

Дизайн робочого зошита формує у дітей позитивний світогляд та орієнтацію на досягнення, що входять у сферу самоуправління.

4. Персонаж програми

Також на сторінках робочого зошиту діти можуть познайомитися із особливим персонажем - Світликом, що буде їх супроводжувати впродовж навчання. Світлик- краплинка сонячного проміння, що «оживає» на сторінках зошиту: мандрує, збирає вишні, грається у парку, малює, навчається, співає, святкує та робить багато інших цікавих справ. У одному із завдань дітям також пропонують створити власного смайлика - Світлика¹⁴³.

Наявність Світлика дозволяє дітям:

- усвідомити власну індивідуальність;

¹⁴⁰ Патріарша катехитична комісія УГКЦ - Катехитично-педагогічний Інститут УКУ. Зустріч. Приготування до першої Сповіді та урочистого Святого Причастя Львів 2022, 3, 4, 11, 15, 17, 21, 37, 38, 41, 47, 48, 52-53, 55, 56.

¹⁴¹ Зустріч. Приготування до першої Сповіді та урочистого Святого Причастя Львів 2022, 2, 9, 13.

¹⁴² Там само, 4, 9, 13, 16 17, 27, 33, 43, 49, 51, 52, 57.

¹⁴³ Патріарша катехитична комісія УГКЦ - Катехитично-педагогічний Інститут УКУ. Зустріч. Приготування до першої Сповіді та урочистого Святого Причастя Львів 2022, 2.

•сприймати позитивно себе та інших.

За допомогою персонажа Світлика педагог може привести дитину до усвідомлення себе та формування позитивного світогляду - компетенції, що входять до складу сфер самосвідомості та самоуправління.

Висновок 2 розділу

В результаті аналізу однорічної програми підготовки до першої Святої Сповіді та урочистого Святого Причастя «Зустріч» можемо зробити наступні висновки:

1. Матеріальне забезпечення програми складають: посібник для катехита, робочий зошит для учня, комплект додатків для катехита, гра- мемо «Життя Ісуса» та матеріали-онлайн
2. Змістове наповнення програми складається з 4 розділів: «Бог любить нас», «Бог промовляє до нас», «Живемо з Богом», «Святкуємо». Кожен розділ складається з 7 тем, що передбачають реалізацію дидактичної мети, засвоєння знань та формування вмінь у дітей.
3. Засобом розвитку емоційного інтелекту вважаємо інструментарій, за допомогою якого педагог може позитивно впливати на емоційну сферу дитини: сприяти розвитку компетенцій сфер емоційного інтелекту.
4. У посібнику для катехита передбачено використання таких засобів розвитку емоційного інтелекту як: вправи для роботи з розповідями та текстами, мовленнєві вправи, інтерактивні вправи, вправи-досліди, вправи -групові колажі, вправи-банси вправи-ігри.
5. У Робочому зошиті для учня передбачено використання таких засобів розвитку емоційного інтелекту як: узагальнююча навчальна інформація, завдання для самостійного виконання, оформлення робочого зошита, персонаж програми.

Розділ 3

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАСОБІВ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ

3.1 Методологія дослідження

Дослідження особливостей емоційного інтелекту було проведено на базі Катехитичної школи святого Миколая при парафії Пресвятої Трійці Української Греко-Католицької Церкви села Клузів, Тисменецького району Івано-Франківської області.

Дослідження складалося з трьох етапів:

1. Констатувального (емпіричне дослідження емоційного інтелекту, його рівнів та компонентів у дітей першопричасників - квітень 2022 р.).

Об'єм вибірки на цьому етапі дослідження - 16 дітей (7 хлопців та 9 дівчат) від 7 до 10 років, які відвідують катехитичну школу, 1 катехит та 28 батьків.

На констатувальному етапі було визначено такі завдання:

1. за допомогою діагностичних методик: тесту «Обличчя Екмана», проективної методики «Домальовування: світ речей - світ людей - світ емоцій», тесту «ЕМОСШЕ» визначити рівні сформованості емоційного інтелекту у дітей;
2. визначити спрямованість дитини, її готовність співпереживати, розуміти стан іншого та піклуватися про нього.

Отримані на констатувальному етапі дані були опрацьовані шляхом застосування стандартного пакету MS Excel та MS Power Point.

2. Експериментального (впровадження однорічної програми підготовки до першої Святої Сповіді та урочистого Святого Причастя «Зустріч» - травень-серпень 2022 р.)

На експериментальному етапі було визначено такі завдання:

1. укласти перспективний план використання програми;
2. реалізувати зміст програми за допомогою онлайн та офлайн занять з групою дітей;

3. Контрольного (визначити прогрес розвитку емоційного інтелекту та ефективність засобів його формування, передбачених програмою - вересень 2022 р.)

На контрольному етапі було визначено такі завдання:

1. здійснити повторну діагностику рівня емоційного інтелекту групи першопричасників ;
2. опрацювати та оформити результати дослідження;
3. на основі опрацьованих результатів зробити висновки стосовно ефективності використання засобів емоційного інтелекту, передбачених катехитичною програмою «Зустріч».

На даний момент не існує загальновідомих тестів на виявлення рівня емоційного інтелекту у молодших школярів, тому у нашому дослідженні ми використовували декілька методик, кожна з яких була спрямована на різні аспекти емоційного інтелекту: вивчити здатність розпізнавати емоції за виразом обличчя, здатність називати емоції, виявити емоційну орієнтацію дитини на себе або на інших людей, проаналізувати здатність дитини до емпатії (емоційну чутливість).

Тест «Обличчя Екмана»

Американський психолог, експерт у вивченні емоцій та міміки Екман П. розробив систему кодування дій на обличчі (The Facial Action Coding System (FACS)) Автор зазначає, що «дана система анатомічно заснована для опису всіх візуально помітних рухів обличчя»¹⁴⁴.

Спільно зі своїм другом вченим Фрізом У. вони розробили каталог основних виразів людського обличчя. Для перевірки *вміння дітей розпізнавати емоції за виразом обличчя*, ми вирішили використати розроблений вченими тест «Обличчя Екмана». У тесті запропоновано співвіднести 6 людських емоцій із зображенням міміки людини, яка їм відповідає. Ми використали принцип тесту, адаптувавши його до дітей молодшого шкільного віку: підібрали 6 дитячих фотографій, де діти

¹⁴⁴ Ekman P. *Facial Action Coding System* // paulekman.com (13.04.2022)

переживають певні емоції: здивування, гнів, відразу, смуток, страх, радість. (Додаток А).

Інструкція до тесту: «Подивись уважно на світлини. На них діти переживають різні емоції. Назви емоцій написані у кольорових квадратах поруч. Спробуй визначити, до якої картинки відноситься дана емоція». Оцінювання тесту проводилося за кількістю правильно співвіднесених фотографій із емоціями.

Для перевірки *спрямованості емоційної орієнтації* ми використали проєктивні методики «Домальовування: світ речей - світ людей - світ емоцій» та «Три бажання». Методики розробив дослідник Нгуєн М. А. для вивчення емоційного інтелекту дітей старшого дошкільного віку, тобто за призначенням вона близька до нашої вікової групи.

В основі дослідження положення проєктної психології та арт-терапії дошкільнят (Виготський Л.С., Вульф В., Ділео Д., Піотровська П., Прудом'ю М., Рід Х., Річчі К, Сперінг Г., Енг Х.)у дитячих малюнках простежуються певні закономірності:

- дитина малює те, що для неї важливо, про існування чого вона знає та пам'ятає, а не те, що бачить насправді;
- дитина малює не предмет сам собою, а своє уявлення про предмет;
- дитячий малюнок відображає внутрішній світ дитини, її переживання і головне - несвідоме, що неможливо досліджувати за допомогою слівних методик і тестів; під час малювання задіяна інтелектуальна та емоційна сфери дитини¹⁴⁵.

Проєктивна методика «Домальовування: світ речей - світ людей - світ емоцій» Метою даного тесту є виявити емоційну орієнтацію дитини - на світ речей чи світ людей. Для цього необхідні такі матеріали, як: аркуш паперу із зображеннями геомертичних фігур (Додаток Б), олівець.

¹⁴⁵ Нгуєн М. *Диагностика уровня развития эмоционального интеллекта старшего дошкольника //Ребёнок в детском саду* 7(2008) 84.

Інструкція до тесту: «За 15 хвилин додати до фігур будь-які деталі, щоб вийшли малюнки зі змістом».

Опрацювання результатів.

- 0 балів - домальовка відсутня; зображений предмет чи тварина;
- 1 бал - зображено людське обличчя;
- 2 бали - зображена людина (виражено її емоційний стан або він дано у русі).

Рівень розвитку емоційного інтелекту:

Низький: 0 балів;

- Середній: 1-2 бали;
- Високий: 3-6 балів

Проективна методика *«Три бажання»*

Мета - виявити емоційну орієнтацію дитини на себе або на інших людей.

Інструкція

Педагог каже дітям: «Уявіть, що золота рибка може виконати три ваші бажання.

Що б ви забажали? Намалюйте!».

Опрацювання результатів

- 0 балів - малюнок відсутній;
- 1 бал - малюнок пов'язаний із бажанням «для себе»;
- 2 бали - малюнок пов'язаний із бажанням «для інших людей».

Рівень розвитку емоційного інтелекту:

- низький: 0-3 бали;
- середній: 4 бали;
- високий: 5-6 балів.

Тест *«ЕМОСІШ»*

Тест ЕМОСПЧЕ складається з перегляду 12 фрагментів або сцен з мультфільмів та їх інтерпретації відповідно до емоційного сприйняття та розуміння ситуації. Після перегляду кожного фільму педагог ставить запитання, і учасники мають вибрати одну з трьох запропонованих відповідей (зазначених у бланку відповідей). Одна з відповідей вважається чутливою, інша - нечутливою через наївність, а третя - нечутливою через надмірне тлумачення.

На підставі результатів досліджень, розробники роблять висновки, що ЕМОСШЕ є новим і багатообіцяючим інструментом для вимірювання сприйняття та розуміння гілок здатності ЕІ у дітей. А також наводять його переваги перед проєктивними (манишковими) методиками: «тест із використанням відеофрагментів є більш реалістичним і мотивуючим, ніж інші, які використовують статичні зображення чи письмові описи»¹⁴⁶.

Для проведення тесту необхідні такі матеріали, як: презентація із фрагментами мультфільму та запитаннями до них. (Додаток В)

Інструкція до тесту: «Зараз ми переглянемо 12 фрагментів мультфільмів. Після кожного фрагменту на слайді буде запитання із варіантами відповідей. Яку відповідь вважаєте правильною, вписуйте у свій бланк»

Опрацювання результатів.

- 1 бал - відповідь В;
- 2 бали - відповідь Б;
- 3 бали - відповідь А.

Рівень розвитку емоційного інтелекту:

Низький: 12 балів;

- Середній: 24-30 бали;
- Високий: 30-36 балів.

3.2. Аналіз констатувального етапу дослідження: діагностика рівня розвитку емоційного інтелекту

Під час констатувального етапу дослідження, що тривав у період з 04.04.2022 р. по 29.04.2022 р. ми провели діагностику експериментальної групи, використовуючи 4 методики:

1. Тест «Обличчя Екмана».
2. Проєктивна методика «Домальовування: світ речей - світ людей - світ емоцій».
3. Проєктивна методика «Три бажання».

¹⁴⁶ Sastre S. - Artola T. - Alvarado J. *Emotional Intelligence in Elementary School Children. EMOCINE, a Novel Assessment Test Based on the Interpretation of Cinema Scenes //Frontiers in Psychology* 10 (2019), 1.

4. Тест «ЕМОСПЧЕ»

Таблиця 3.1 Перебіг констатувального етапу дослідження

Дата	Назва методики	Мета проведення
07.04.2022 р.	Тест «Обличчя Екмана»	Перевірити вміння дітей розпізнавати емоції за виразом обличчя людини.
14.04.2022 р.	Проективна методика «Домальовування: світ речей - світ людей - світ емоцій»	Визначити емоційну орієнтацію дитини - на світ речей чи світ людей.
21.04.2022 р.	Проективна методика «Три бажання»	Визначити емоційну орієнтацію дитини на себе або на інших людей.
28.04.2022 р.	Тест «ЕМОСПЧЕ»	Визначити рівень чутливості-розуміння емоційного стану іншої людини.

Для визначення вміння дітей розпізнавати емоції ми використали тест «Обличчя Екмана», що визначає вміння дітей розпізнавати емоції за виразом обличчя. Результати тесту продемонстрували, що 25% (2 дівчаток і 2 хлопчиків) співвіднесли назву емоції із обличчям правильно 50 % (6 дівчаток і 2 хлопчики) зробили незначні помилки і 25% дітей (1 дівчинка і 3 хлопчики) зробили помилки у співвіднесенні.

Дослідження рівня розвитку емоційного інтелекту та спрямованості дитини на світ людини, речей чи емоцій за методикою «Домальовування: світ речей - світ людей - світ емоцій» дозволило виявити три рівні ЕІ: низький з орієнтацією на світ речей - у 4 дітей (25%): 2 дівчат та 2 хлопців; середній зі спрямованістю на світ людей - у 8 дітей (50 %): 5 дівчат і 3 хлопців і високий з орієнтацією на світ емоцій - у 4 дітей (25 %): 2 дівчат і 2 хлопців. Статистично значущих відмінностей за цими шкалами за статтю виявлено не було.

За допомогою проєктивної методики «Три бажання» було виявлено спрямованість дитини на себе або на інших і загальний показник рівня розвитку ЕІ. Орієнтацію на емоції і почуття інших і високий рівень розвитку ЕІ діагностовано у 4 досліджуваних (25%): у 1 дівчинки і 3 хлопців. Низький рівень ЕІ за даними дослідження демонструють 5 дітей (31,25%): 4 дівчат і 1 хлопчик. Середній рівень розвитку ЕІ і орієнтацію на себе властивий 7 досліджуваним (43,75%), з них - 4 дівчат і 3 хлопчики.

Результати тесту ЕМОСПЧЕ продемонстрували наступні результати: 18,75% дітей (2 дівчинки і 1 хлопчик) _ високий рівень ЕІ, 50% дітей (4 дівчинки і 4 хлопчики) - середній рівень розвитку ЕІ, 31,25 % дітей (3 дівчинки і 2 хлопчики)- низький рівень ЕІ.

Результати методик «Домальовування: світ речей - світ людей - світ емоцій» та «Три бажання» спрямованих на визначення емоційної спрямованості дітей та тесту ЕМОСШЕ, що мав на меті визначити розуміння емоційного стану іншої людини продемонстрували що лише невелика кількість дітей (23%) спрямовані на світ емоцій, готові співпереживати, розуміють стан іншого та готові піклуватися про однолітка.

Отож за результатами проведених методик та педагогічного спостереження у групі дітей до високого рівня ЕІ було віднесено 22 % дітей, до середнього рівня 50 % дітей і до низького рівня 28 % дітей.

3.2 Експериментальний етап дослідження: процедура та результати апробації програми "Зустріч"

На основі отриманих результатів теоретичного та емпіричного досліджень було визначено обрати катехитичну програму, яка буде включати елементи розвитку емоційного інтелекту.

Відтак, було прийнято рішення протягом підготовки експериментальної групи дітей до Таїнств першої Сповіді і урочистого Причастя використовувати однорічну програму «Зустріч». Тривалість програми 28 занять по 40 хвилин, які проводилися 1-2 рази в тиждень у онлайн та офлайн форматі протягом 5 місяців. Форма роботи: групова. Кожне заняття було спрямоване на реалізацію окремого катехитичного завдання. Але у зміст кожного заняття були включені елементи розвитку емоційного інтелекту: емоційне налаштування, інтерактивні вправи, методи, пісні.

У процесі експерименту було укладено перспективний план апробації програми "Зустріч» представлений у таблиці 3.2 Перебіг експериментального етапу дослідження (Додаток Г).

На етапі експерименту ми помітили значні зміни в емоційних проявах дітей під час апробації програми. Щоб переконатися у результативності проведеної роботи ми здійснили контрольний зріз результатів роботи. Важливим для нас було визначити динаміку змін, що відбулася в процесі розвитку емоційного інтелекту в експериментальній групі до початку експерименту.

У процесі апробації програми спостерігалися значні зміни: діти навчилися спостерігати за власними емоціями та емоціями інших, з'явилася здатність до емпатії та диференціації емоційних проявів. У процесі спілкування між групою дітей теж спостерігалось підвищення рівня емоційних проявів: діти стали детальніше і більш розгорнуто висловлювати свої думки стосовно емоцій інших, встановлювати та підтримувати позитивні стосунки з однолітками.

Важливим було перевірити наявність якісних змін розвитку емоційного інтелекту дітей за допомогою методик, використаних на контрольному етапі експерименту. Для реалізації поставленого завдання проведено повторну

діагностику з використанням методик у експериментальній групі. Це дало змогу порівняти початкові та кінцеві показники.

Повторна діагностика тривала у період з 01.09.2022 р. по 30.09.2022 р., під час її проведення ми використовували методики, що були застосовані на констатувальному етапі.

Таблиця 3.3 Перебіг контрольного етапу дослідження

Дата	Назва методики	Мета проведення
04.09.2022 р.	Тест «Обличчя Екмана»	Повторно перевірити вміння дітей розпізнавати емоції за виразом обличчя людини
11.09.2022 р.	Проективна методика «Домальовування: світ речей - світ людей - світ емоцій»	Повторно визначити емоційну орієнтацію дитини - на світ речей чи світ людей
18.09.2022 р.	Проективна методика «Три бажання»	Повторно визначити емоційну орієнтацію дитини на себе або на інших людей
25.09.2022 р.	Тест «ЕМОСШЕ»	Повторно визначити рівень чутливості-розуміння емоційного стану іншої людини

Результати тесту «Обличчя Екмана» продемонстрували, що 62,5% (5 дівчаток і 5 хлопчиків) співвіднесли назву емоції із обличчям правильно; 25 % (3 дівчинки і 1 хлопчик) зробили незначні помилки і 12,5% дітей (1 дівчинка і 1 хлопчик) зробили помилки у співвіднесенні.

Повторне діагностування за методикою «Домальовування: світ речей - світ людей - світ емоцій» продемонструвала наступні результати. У відповідності до рівнів ЕІ: низький з орієнтацією на світ речей - у 2 дітей (12,5%): 2 дівчат; середній зі спрямованістю на світ людей - у 6 дітей (37,5 %): 2 дівчат і 4 хлопців і високий з орієнтацією на світ емоцій - у 8 дітей (50 %): 5 дівчат і 3 хлопців.

Статистично значущих відмінностей за цими шкалами за статтю виявлено не було.

За допомогою проєктивної методики «Три бажання» було виявлено спрямованість дитини на себе або на інших і загальний показник рівня розвитку ЕІ. Орієнтацію на емоції і почуття інших та високий рівень розвитку ЕІ діагностовано у 9 досліджуваних (56,25%): у 4 дівчаток і 5 хлопців. Низький рівень ЕІ за даними дослідження демонструє 1 дитина: (6,25%): 1 дівчинка. Середній рівень розвитку ЕІ і орієнтацію на себе властивий 6 досліджуваним (37,5%), з них - 4 дівчат і 2 хлопчики.

Результати тесту ЕМОСПЧЕ продемонстрували наступні результати: 37,5% дітей (4 дівчинки і 2 хлопчики)- високий рівень ЕІ, 37,5% дітей (3 дівчинки і 3 хлопчики) - середній рівень розвитку ЕІ, 25 % дітей (2 дівчинки і 2 хлопчики)- низький рівень ЕІ.

Отже, в результаті проміжного зрізу можемо стверджувати, що значно підвищився середній показник рівня емоційного інтелекту в дітей експериментальній групі дітей. До високого рівня емоційного інтелекту ми віднесли 51,56 % дітей- вони часто проявляють емпатію, вміють виявляти і зображувати емоції, проявляють турботу про інших. До середнього - 34,37%. Діти цього рівня не замкнуті, однак рідше проявляють зацікавленість до емоційного стану однолітків. Низький рівень - 14,06%. Не чітко виявляють власні емоції та байдужі до емоцій інших.

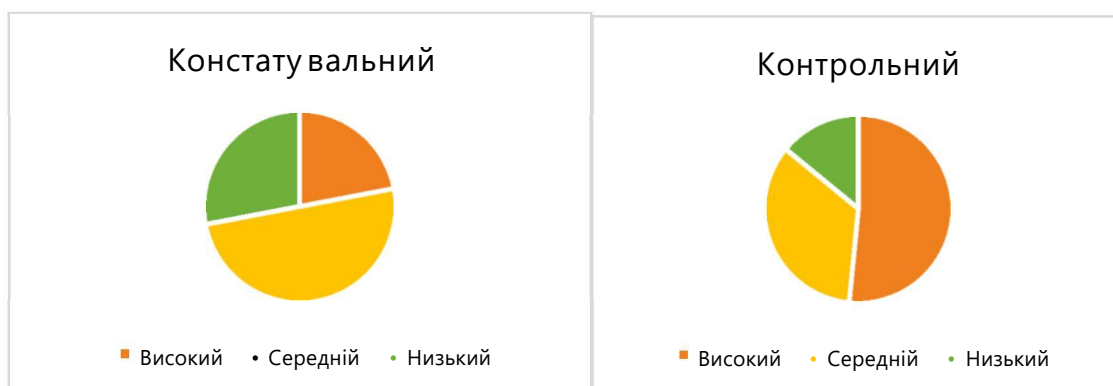

Рис. 3.1 Рівні розвитку емоційного інтелекту дітей 7-10 року життя

Зміни у рівнях розвитку емоційного інтелекту та динаміку змін в емоційній сфері дітей експериментальної та контрольної груп представлено у таблиці.

Таблиця 3.4 Динаміка змін розвитку емоційного інтелекту по завершенні дослідження

Рівень	Етапи експерименту	
	Констатувальний	Контрольний
Високий	22%	51,56%
Середній	50%	34,37%.
Низький	28%	14,06%

Якісний аналіз кількісних даних, показав, що найбільше різницю відзначено у показниках представників низького та високого рівня. Це свідчить про потенційні можливості дітей покращувати показники емоційних проявів. Очевидно, що на покращення даних показників також впливають фактори, не враховані експериментом: сімейне виховання, атмосфера шкільного класу, спілкування з однолітками та інше. Однак, періодичні спостереження за групою дітей та результати проведених методик, доводять ефективність розвитку емоційного інтелекту засобами катехитичної програми «Зустріч» .

Висновок 3 розділу

В результаті експериментального дослідження впливу катехитичної програми «Зустріч» на рівень розвитку емоційного інтелекту в дітей 7-10 років життя можемо зробити наступні висновки:

1. Констатувальний експеримент засвідчив, що у експериментальній групі дітей виявлено переважно середній та низький рівень формування емоційного інтелекту.
2. Для підвищення рівнів емоційного розвитку була апробована катехитична програма «Зустріч», яка забезпечила використання засобів розвитку емоційного інтелекту.

3. Результати спостереження під час експерименту та проміжний зріз за методиками констатувального експерименту, засвідчив якісний зріст показників емоційного розвитку дітей першопричасників: показник високого рівня зріс на 29,56%, натомість показники середнього та низького рівня знизилися на 15,63%, і 13,94% відповідно. Наведні показники свідчать про ефективність запропонованої системи роботи.

ВИСНОВОК

Поняття «емоційний інтелект», як здатність усвідомлювати, розуміти, управляти та оцінювати свої емоції, вперше ввели у науковий тезераус Майер Д. та Селовой П.

Ідею емоційного інтелекту у подальшому розгорнув у своїх дослідженнях Гоулман Д., який уклав структуру емоційного інтелекту, що складається з 4 сфер: самоуправління, самосвідомості, соціальної свідомості та сфери управління стосунками, що у свою чергу поділяються на компетенції: емоційна самосвідомість, емоційний самоконтроль, адаптивність, орієнтація на досягнення, позитивний світогляд, емпатія, організаційна обізнаність, вплив, наставництво і тренерство, управління конфліктами, лідерство, командна робота. Розвиток емоційного інтелекту передбачає процес формування та розвитку його компетенцій.

Процес розвитку емоційного інтелекту розпочинається з раннього дитинства, дослідження Готтмана Д. та Деклера Д., продемонстрували, що вищий рівень розвитку емоційного інтелекту людини забезпечує емоційне виховання у сім'ї.

У процесі аналізу наукової літератури пріоритетного значення було надано вивченню емоційної сфери дитини молодшого шкільного віку, оскільки діти цієї вікової категорії є учасниками експериментального дослідження. Аналіз психологічної літератури продемонстрував, що емоційний розвиток дітей молодшого шкільного віку, характеризується наступними особливостями: конформізмом, що передбачає поступливість дитини, яка під тиском групи, приймає правила, стандарти, з якими внутрішньо не погоджується; «ектомією емоцій», процесом, коли діти здатні «жертвувати» своїми почуттями, вони не протестують проти булінгу у свою сторону, щоб уникнути подальших цькувань; фрондерством, коли діти виявляють невдоволення до дій батьків, якщо вони своїми діями чи словами порушують їх особисті цінності, при цьому з легкістю поступаються ідеалами однокласниками. Попри такі характеристики молодший шкільний вік є сенситивним періодом у розвитку емоційного інтелекту, адже

саме у цьому віці у дітей формується власна система цінностей, психічні процеси стають довільними, дитина може самостійно орієнтуватися у своїх емоціях і переживаннях. Головні особливості емоційного розвитку пов'язані із шкільним середовищем, тому в його умовах важливо забезпечити «емоційність навчання». Для реалізації «емоційності навчання» педагогам варто враховувати наступні умови: емоційно збагачувати зміст навчального матеріалу, використовувати методи та прийоми навчання, що викликатимуть «емоційний ефект», створювати емоційно-позитивний фон навчання, навчати з урахуванням індивідуального підходу.

Під час катехитичної діяльності «емоційність навчання» катехит може забезпечити під час проведення катехитичних занять. Для їх ефективного проведення катехити послуговуються катехитичними програмами. Для підготовки дітей до Тайнств першої Сповіді і урочистого Причастя Патріарша катехитична комісія заохочує катехитів до використання однорічної програми «Зустріч». Тому, було прийнято рішення, спершу здійснити детальний аналіз змістового та матеріального забезпечення програми та в подальшому дослідити ефективність її використання на емоційний розвиток дітей під час експериментального дослідження.

Матеріальне забезпечення програми підготовки до першої Святої Сповіді та урочистого Святого Причастя «Зустріч» складається із посібника для катехита, робочого зошита для учня, комплекту додатків для катехита, гри-мемо «Життя Ісуса» та матеріалів-онлайн. Дидактична мета, засвоєння знань та формування вмінь у дітей реалізуються під час проведення катехитом серії занять. Теми занять укладені у 4 розділи «Бог любить нас», «Бог промовляє до нас», «Живемо з Богом» та «Святкуємо».

Інструментарій, за допомогою якого педагог може позитивно впливати на емоційну сферу дитини, сприяти розвитку компетенцій сфер емоційного інтелекту, вважаємо засобами розвитку емоційного інтелекту.

Аналіз матеріалів програми продемонстрував, що у конспектах занять, розміщених у посібнику для катехита, передбачено використання таких засобів

розвитку емоційного інтелекту як: вправи для роботи з розповідями та текстами, мовленнєві вправи, інтерактивні вправи, вправи-досліди, вправи -групові колажі, вправи-банси вправи-ігри. Робочим зошитом для учня програми передбачено використання таких засобів розвитку емоційного інтелекту як: узагальнююча навчальна інформація, завдання для самостійного виконання, оформлення робочого зошита, персонаж програми.

Для того, щоб перевірити ефективність використання вище наведених засобів, було здійснено експериментальне дослідження, що складалося з трьох етапів: констатуального, експериментального та контрольного. Етапи експерименту проводилися у експериментальній групі, що складалася із 16 дітей віком 7-10 років, також у дослідженні бали участь 28 батьків і 1 катехит. Констатуальний експеримент, передбачав діагностування рівня емоційного інтелекту дітей катехитичного класу за допомогою таких методик: тесту «Обличчя Екмана», проективної методики «Домальовування: світ речей - світ людей - світ емоцій», проективної методики «Три бажання», тесту «ЕМОСПЧЕ». Результати проведених методик та педагогічного спостереження продемонстрували, що високим рівнем емоційного інтелекту володіють 22 % дітей, середнім - 50 % дітей і низьким - 28 % дітей.

Для перевірки ефективності засобів розвитку емоційного інтелекту, передбачених програмою підготовки до Таїнств першої Сповіді і урочистого Причастя «Зустріч», було прийнято рішення апробувати дану програму під час експериментального етапу дослідження, що тривав з 05.05.2022 р. по 21.08.2022 р. і передбачав проведення 28 занять із використанням матеріального забезпечення програми.

По завершенні експериментального етапу з 01.09.2022 р. по 30.09.2022 р., було здійснено контрольний зріз, з використанням методик, що були застосовані під час констатуального етапу. Якісний аналіз кількісних даних продемонстрував значне покращення рівня розвитку емоційного інтелекту дітей катехитичного класу: показники високого рівня збільшилися на 29,56%,

показники середнього рівня зменшилися на 15,63%, показники низького рівня зменшилися на 13,94%.

Результати експерименту дозволяють стверджувати, що передбачені однорічною програмою підготовки до Таїнств першої Сповіді і урочистого Причастя «Зустріч» засоби розвитку емоційного інтелекту, є ефективними та сприяють покращенню рівня розвитку емоційного інтелекту дітей-першопричасників.

Проте дана праця не вичерпує питання розвитку емоційного інтелекту дітей-першопричасників, оскільки під час дослідження, ми не враховували фактор сімейного виховання, вплив інших програм і посібників навчально-виховної діяльності початкової школи та інше.

Тож подальшу перспективу досліджень вбачаємо у вивченні факторів сімейного виховання на процес емоційного розвитку дітей-першопричасників, та дослідженні катехитичних програм, призначених для катехизації батьків дітей, що готуються до Таїнств першої Сповіді і урочистого Причастя.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондаренко Н. *Storytelling як комунікаційний тренд і всепредметний метод навчання* // Молодь і ринок 174 (2019) 130-135.
2. Вознесенська О. - Мова Л. *Арт-терапія у роботі практичного психолога: Використання арт-технологій в освіті*. Київ 2007.
3. Гавриловська К., Дем'янчук Ю. *Сторітеллінг як засіб розвитку психологічної пружності особистості // Актуальні проблеми психології. Психологія обдарованості (2020) 84-90.*
4. Готтман Д. - Деклер Д. *Емоційний інтелект у дитини*. Харків 2022.
5. Изард К. *Психологія емоцій*. Питер 2008.
6. Іван Павло II Апостольське поучення про катехизу в наш час *Catechesi Tradendae*. Львів 2008.
7. Ковпик С. *Сторітеллінг та його специфічні перлокуції в різних типах промов // Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика 32(2021)268-272.*
8. Кокоренко В. *Арт-технології в підготовці фахівців спеціальності «Психологія»*. Санкт-Петербург 2005.
9. Майба П. - Гриновець О. - Максименко І. *Зрілість і лідерство: Навчально-практичний посібник для формування християнських аніматорів*. Львів 2018.
10. Макаренко А.С. *Книга для батьків*. Київ 1980.
11. Максимюк С. *Педагогіка : Навчальний посібник*. Київ 2005.
12. Москаленко В.В. *Психологія соціального впливу: Навчальний посібник*. Київ 2007.
13. Нгуен М. *Діагностика рівня розвитку емоціонального інтелекту старшого дошкільника //Ребёнок в детском саду 1 (2008) 83-85.*
14. Носенко Е. *Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції: монографія*. Київ, 2003.
15. Патріарша катехитична комісія УГКЦ - Катехитично-педагогічний Інститут УКУ. *Зустріч. Посібник катехита за програмою приготування до першої*

- Сповіді та урочистого Святого Причастя* /упоряд. Мельничук Н. - Дзюбата с. Ю. - Дуда Н. Львів 2022.
16. Патріарша катехитична комісія УГКЦ - Катехитично-педагогічний Інститут УКУ. *Зустріч. Комплект додатків для катехита за програмою приготування до першої Сповіді та урочистого Святого Причастя* /упоряд. Мельничук Н. - Дзюбата с. Ю. - Дуда Н. Львів 2022.
17. Патріарша катехитична комісія УГКЦ - Катехитично-педагогічний Інститут УКУ. *Зустріч. Приготування до першої Сповіді та урочистого Святого Причастя* /упоряд. Дзюбата с. Ю. Львів 2022.
18. Побідаш І. *Сторітеллінг: ознаки «гарної» історії*// Обрії друкарства 7 (2019). № і (7) 144-150.
19. Прокофьева М. *Использование рабочей тетради в процессе подготовки будущих учителей к реализации дифференцированного подхода в обучении младших школьников* // Педагогіка вищої та середньої школи 38 (2013) 28-32.
20. Скрипник Т. *Шляхи розбудови дієвого інклюзивного освітнього середовища: керівництво до дій: методичні рекомендації* // *Діти з аутизмом в інклюзії: сценарії успіху* Київ 2020.
21. Сухомлинський В. *Слово про слово* **11** *Вибрані твори : т. 5.* Київ 1977.
22. Сухомлинський В. *Як виховати справжню людину*/**1**/*Вибрані твори : т. 5.* Київ 1977.
23. Ушинський К. *Збірник творів у 6-ти томах: т..4* Київ 1952.
24. Шпак М. *Функціональні особливості емоційного інтелекту особистості* // *Технології розвитку інтелекту: т. 2.* 2016 Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UIRN/tri_2016_2_3_11.
25. Шпак М. *Вікові особливості розвитку емоційного інтелекту молодших школярів*/**1** *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology* 164(2018)71-75.
26. Шпак М. *Емоційний інтелект як особистісний ресурс забезпечення психологічного благополуччя молодших школярів* // *Наука і освіта* 5 (2016) 266-269.

27. Шпак М. *Психологічна концепція розвитку емоційного інтелекту особистості в онтогенезі // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки : зб. наук, праць I за ред. Булах І. Київ 2022, 125-132.*
28. Шпак М. *Розвиток емоційного інтелекту молодших школярів у контексті освітнього середовища // Психологічна освіта в Україні: традиції, сучасність та перспективи. Київ 2017, 305-310.*
29. Шпак М. *Дидактичні умови забезпечення емоційності навчання молодших школярів. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова 2001.*
30. Ярова Н. *Дослідницька діяльність як спосіб стимулювання пізнавальної активності молодших школярів // Початкова школа 6 (2014), 35-39.*
31. Boyatzis R. *A behavioral approach to emotional intelligence // Journal of Management Development 28 (2019), 749-770.*
32. Ericsson, K. *Adaptive expertise and cognitive readiness: A perspective from the expert-performance approach // Teaching and measuring cognitive readiness / ed. O'Neil, H., Perez, R., Baker, E. Boston 2014, 179-197.*
33. Ginott H. *Between Parent and Child. New York 1965.*
34. Goleman D. *Emotional Intelligence at Work. New York, 1995.*
35. Katz L. - Hooven C. *Meta-emotion: How Families Communicate Emotionally, Links to Child Peer Relations and Other Developmental Outcome. Mahwah 1996.*
36. L&T direct and the McClelland Center for Research and Innovation Hay Group *Emotional and social competency inventory (ESCI) A user guide for accredited practitioners California 2011.*
37. Mayer J. - Salovey P. *Emotional intelligence // Imagination, cognition and personality 9 (1989), 185-211.*
38. Sastre S. - Artola T. - Alvarado J. *Emotional Intelligence in Elementary School Children. EMOCINE, a Novel Assessment Test Based on the Interpretation of Cinema Scenes // Frontiers in Psychology 10 (2019), 1-8.*

39. Shamir B. - House R. - Arthur M. *The motivational effects of charismatic leadership: a self-concept based theory* // *Organization Science* 4 (1993), 577-594.
40. Підготовка до Сповіді // Патріарша катехитична комісія
<https://let.ucee.ua/category/materialy-dly-a-katehyzaczij-i-katehytchni-programy/pidgotovka-do-svyatyh-tayinstv/pidgotovka-do-spovidy> (08.11.2022).
41. Синод Єпископів Української Греко-Католицької Церкви *Інструкція щодо Причастя немовлят і дітей в УГКЦ*//<https://synod.ucec.ua/data/instruktsiya-shchodo-prychastya-nemovlyat-i-ditey-v-ugkts-240/> (23.11.2022).
42. Синод Єпископів Української Греко-Католицької Церкви *Положення про Патріаршу катехитичну комісію УГКЦ*//
<https://synod.ugcc.ua/data/polozhennya-pro-patriarshu-katehytychnu-komisiyu-ugkts-5918/> (08.11.2022).
43. Співаник (пісні з нотами) // Патріарша катехитична комісія
<https://ct.ugcc.ua/top/41127> (08.11.2022).
44. Танці і банси // Патріарша катехитична комісія
<https://ct.ugcc.ua/category/materialy-dlya-katehyzacziji/tanczi-i-bansy>
(08. 11.2022).
45. Франциск Апостольський лист про встановлення інституційного служіння катехита *Antiquum ministerium* // <https://ct.ugcc.ua/catechism/catechism-doc/37317> (08.11.2022).
46. *Achievement Orientation* // keystepmedia.com (01.08.2022).
47. *AI Competency: Organizational Awareness* // www.dpa.ca.gov/training/analyst-virtual-help-desk/competency-guides/organizational-awareness (11.08.2022).
48. Ekman P. *Facial Action Coding System* // paulekman.com(13.04.2022).
49. *Emotional Intelligence and the Power of a Positive Outlook* // ardencoaching.com
(10.08.2022).
50. *Emotional Intelligence by Daniel Goleman: Social Skills* // Wind4Change.com
(11.08.2022).
51. Goleman D. *Handling Conflict with Care* // kornferry.com (11.08.2022).

52. Goleman D. *A Sixth Sense for Reading Your Company* // kornferry.com
(11.08.2022).
53. Goleman D. *The Brain and Emotional Intelligence: New Insight*. More than Sound
2011,20.
54. Goleman D. *The Perfect Profile for a Leadership Coach* // kornferry.com
(11.08.2022).
55. Goleman D. Why Emotional Self-Control Matters // Mindful.org (31.07.2022)
56. Goleman D. - Boyatzis R. *Emotional Intelligence Has 12 Elements. Which Do You
Need to Work On?* // hbr.org. (06.12.2017).
57. Jean Piaget *Society* // piaget.org (31.07.2022).
58. Moseley C. *Collaboration vs cooperation: what's the difference?* // blog.jostle.me
59. *What is Social-Emotional Learning?* // Empoweringeducation.org (29.07.2022).
60. Whitehead B. *Dan Quale Was Right* // *The Atlantic Monthly* www.theatlantic.com
(09.11.2022).

ДОДАТКИ

Додаток А

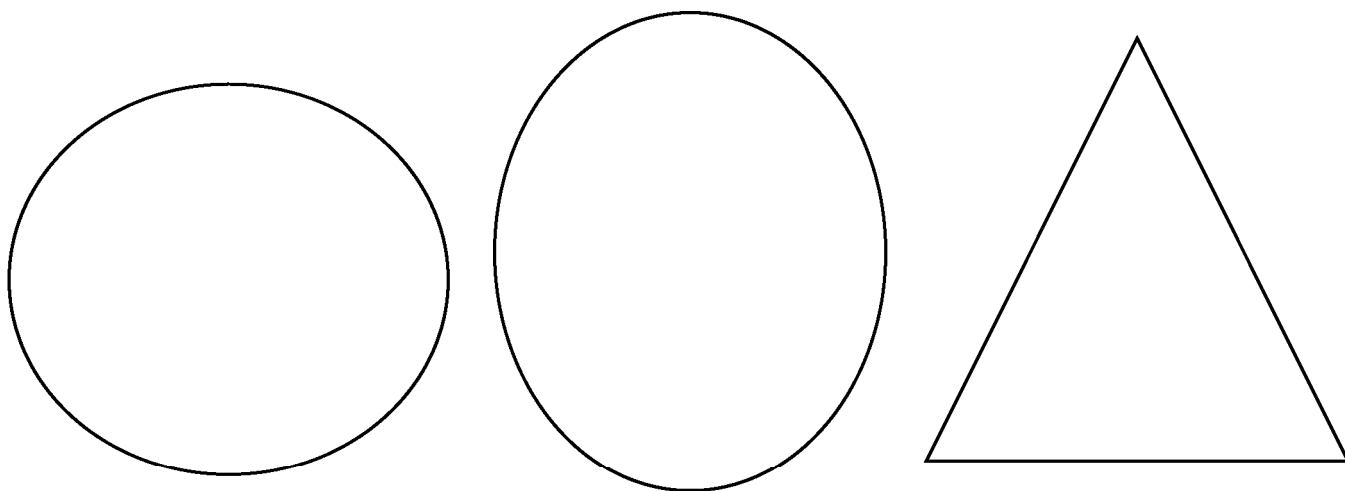
Світлини з дитячими емоціями для проведення тесту «Обличчя Екмана»

Додаток Б

Зображення геометричних фігур для проведення проєктивної методики

«Домальовування: світ речей - світ людей - світ емоцій»

Опис фрагментів мультфільмів та запитань для проведення тесту «ЕМОСШЕ»

Номер	Фільм	Опис сцени	Запитання та відповіді
1	Красуня і чудовисько Beauty and the beast (Disney, 1991)	Красуня і чудовисько снідають. Чудовисько намагається їсти ложкою, але це дуже важко для нього. Белль вирішує їсти без ложки.	Чому красуня вирішує їсти без ложки? А) Тому що вона не хоче, щоб чудовисько соромився, що не може їсти ложкою Б) Бо копіює поведінку чудовиська В) Бо чудовисько сумний, а красуня хотіла б, щоб він почувався краще
2	Білосніжка і семеро гномів Snow-white and the seven dwarfs (Disney, 1937)	Білосніжка цілує у лоб кожного гнома. Грумпі виглядає так, ніби ні хоче, щоб його поцілували, однак, коли його поцілували, Грумпі так сподобалося що, він навіть, спіткнувся	Чому Грумпі такий незграбний і спотикається? А) Оскільки він відволікається на думки про поцілунок Білосніжки.

			<p>Б) Тому що він злий.</p> <p>В) Тому що він ревнивий.</p>
3	<p>Книга Джунглів The Jungle Book (Disney, 1967)</p>	<p>Мауглі і Багіра плачуть, через смерть Балу. Багіра говорить про нього приємні слова, і коли збирається іти, Балу відкриває очі й попросить Багіру продовжити говорити.</p>	<p>Чому Балу плаче коли слухає приємні слова від пантери Багіри?</p> <p>А) Тому що вона говорила хороші речі про нього.</p> <p>Б) Тому що це були сумні речі.</p> <p>В) Тому що пантера брехала Мауглі</p>
4	<p>Спляча красуня Sleeping Beauty (Disney, 1959)</p>	<p>Спляча красуня танцює зі своїми друзями, тваринами. Раптом принц Феліп з'являється і намагається танцювати з нею. Красуня здивувалася, і відмовилася дозволити принцу взяти її за руку.</p>	<p>Чому красуня не дозволяє принцу взяти її за руку?</p> <p>А) Тому що їй соромно.</p> <p>Б) Тому що вона хотіла танцювати з совою.</p> <p>В) Тому що вона боїться закохатися</p>
5	<p>Русалонька The Little Mermaid (Disney, 1989)</p>	<p>Король Тритон питає Себастьяна, чи закохана Аріель. Краб думає, що</p>	<p>Чому Себастьян розповідає</p>

		Тритон вже знає, що Аріель з людьми. За наполяганням Тритона і через страх бути розкритим, він говорить правду.	правду царю Тритону? А) Тому що він думає, що він вже знає. Б) Тому що він повинен бути щирим. В) Тому що він любить Аріель
6	Мулан Mulan (Disney, 1998)	Мулан сумна, а її батько підходить ближче, щоб втішити її. Замість того, щоб говорити прямо про те що турбує Мулан, він говорить про квіти, але посилаючись на них створює метафору. Він робить свою дочку щасливою, вона посміхається.	Чому Мулан посміхається коли її батько говорить про квіти? А) Тому що він має на увазі її. Б) Тому що вона любить квіти. В) Тому що думає, вона є гарною
7	Відважна Brave (Disney, 2012)	Меріда сперечається зі своєю мамою, тому що вона не хоче бути схожою на неї чи поводитися так, як подобається мамі. Меріда розрізає гобелен, чим показує, що	Чому Меріда розрізає гобелен? А) Тому що мати не дозволяє їй поводитися так, як їй хочеться. Б) Тому що вона дуже сердита

		від'єднує маму від сім'ї. її мати кидає лук у вогонь, хоча вона одразу шкодує про своє рішення.	на маму. В) Тому що вона хоче бути схожою на батька
8	Історія іграшок 3 Toy Story 3 (Pixar, 2010)	Енді віддає всі свої іграшки Бонні. Раптом вони розуміють що в коробці ще є ковбой. Енді здивований, побачивши це, він бере ковбоя, і ще дивиться на нього кілька секунд, перед тим як віддати його Бонні.	Чому Енді не дає ковбоя дівчинці одразу? А) Тому що, він згадує як був малим. Б) Тому що, він занадто любить свою іграшку. В) Тому що, він думає, що вона може її зламати.
9	Рапунцель Rapunzel (Disney, 2010)	Рапунцель намагається попросити маму про щось дуже особливе; проте мати не звертає увагу, але продовжує виконувати свої завдання, і закликає доньку говорити швидко.	Як поводить ся мати коли розмовляє Рапунцель? А) Без інтересу, наче їй байдуже. Б) Дуже дивно. В) Погано, бо вона божевільна.
10	Тарзан Tarzan	Джейн знаходиться в тропічному лісі і	Чому Тарзан бере рукавичку Джейн?

	(Disney, 1999)	намагається втекти від Тарзана. Він слідує за нею з інтересом і цікавістю. Раптом він виявляє, що в рукавичці є дірка, він її знімає, і з'єднує його руку з її, дивлячись на обидві руки з великою увагою.	А) Тому що він розуміє, що вона така ж, як він. Б) Тому що вона порвана. В) Тому що він закоханий Джейн.
11	Дамбо Dumbo (Disney, 1941)	Дамбо стає все ближче до каравану, де замкнена його мама. Коли вона бачить сина, пробує піти з ним, але, оскільки вона замкнена, вона сердито розуміє, що не може. Вона використовує свій багажник для того, щоб обняти і погойдати його, і співає йому.	Що відчуває мама Дамбо? А) Радість, сум і гнів. Б) Вона відчуває себе повністю щасливою за те, що побачила Дамбо. В) Вона схвильована, тому що вона знає, що її звільнять скоро.
12	Покахонтас Pocahontas (Disney, 1995)	Покахонтас стежить за дивним хлопцем, який знаходиться на її землі. Вона здивована	Чому Покахонтас підійшла близько до хлопця?

		тому що він раптом націлює на неї дробовик. Після кількох секунд, поглянувши на Покахонтас, хлопець опустив пістолет, а Покахонтас втекла.	А) Тому що вона хотіла знати хто він і що він робив. Б) Тому що вона хотіла побачити водоспад. в) Оскільки вони були закохані.
--	--	--	--

Таблиця 3.2 Перебіг експериментального етапу дослідження

Дата проведення	Тема заняття	Засоби розвитку емоційного інтелекту
05.05.2022 р.	«Ми - християни»	Мовленнєва вправа «Мій смайлик» Інтерактивна вправа «Мозковий шторм» Вправа-колаж «Правила у нашому класі» Вправа-дослід «Три особи Божі» Навчальне завдання для самостійного виконання у робочому зошиті «Інтелектуальна карта» Бане «Бог є з нами, живе Ісус»
08.05.2022 р.	«Бог дає нам життя»	Мовленнєва вправа Привітання («Розкажи про приємну подію») Мовленнєва вправа: «Минулого заняття...» Вправа-колаж «Малює Бог» Творче завдання для виконання у робочому зошиті «Глянь! Я записав тебе в себе на долонях...» (Іс 49, 16) Вправа-колаж «Я піклуюся про сотворений світ» Бане «Я полюбив тебе любов'ю вічною»
12.05.2022 р.	«Бог хоче, щоб ми були святими»	Мовленнєва вправа Привітання («Моя майбутня професія») Навчальне завдання для самостійного виконання у робочому зошиті «Пропущенні слова» Вправа-дослід «Гріх і святість людини»

		<p>Вправи для роботи з розповіддю «Камінець у черевіку»</p> <p>Вправа-колаж «Від гріха до святості»</p> <p>Інтерактивна вправа «Павутина терпеливості»</p>
15.05.2022 р.	«Ісус провадить нас до Бога»	<p>Вправа привітання «Море спокійне- моря хвилюється»</p> <p>Гра-мемо «Життя Ісуса Христа»</p> <p>Творче завдання для виконання у робочому зошиті «Павутина терпеливості»</p>
19.05.2022 р.	«Святий Дух дає нам дари»	<p>Мовленнєва вправа Привітання «Ти сильний, бо...»</p> <p>Навчальне завдання для самостійного виконання у робочому зошиті «Встанови відповідності»</p> <p>Вправи для роботи з розповіддю «Крамниця»</p> <p>Вправа-дослід «Мої дари»</p> <p>Пісня-руханка «Чи ти знаєш, що в нас є спільнота?»</p>
22.05.2022 р.	«Церква - спільнота святих»	<p>Вправи для роботи з розповіддю «Два блакитні камінчики».</p> <p>Колаж «Моя важлива цеглинка»</p>
24.05.2022 р.	Підсумок розділу 1	Гра «Кубик»
26.05.2022 р.	«Молимося»	Мовленнєва вправа Привітання («Я обираю засіб спілкування»)

		Творче завдання для виконання у робочому зошиті «Про що розмовляю з Богом» Інтерактивна вправа «Мозковий шторм»
29.05.2022 р.	«Ходимо до церкви»	Мовленнєва вправа Привітання («Мій улюблений шкільний предмет») Колаж «Підтримуємо свою церкву»
02.06.2022 р.	«Читаємо Святе Письмо»	Вправа «Записка для друга» Навчальне завдання для самостійного виконання у робочому зошиті «Я знаю книги Святого Письма»
19.06.2022 р.	«Бог освячує нас»	Мовленнєва вправа «Бог мені каже...» Навчальне завдання для самостійного виконання у робочому зошиті «Знайди книги Святого Письма» Гра «Вгадай таїнство»
26.06.2022 р.	«Євхаристія»	Колаж «Пожива для тіла і душі» Мовленнєва вправа «Моя поведінка після Причастя»
29.06.2022 р.	«Служимо Літургію»	Мовленнєва вправа Привітання («Назви гру») Вправи для роботи з розповіддю «Розповідь про бенкет» Колаж «Божественна Літургія» Інтерактивна вправа «Три частини Літургії» (Метод квілінгу) Мовленнєва вправа «На святій Літургії я...»
03.07.2022 р.	Підсумок розділу II	Гра «Кубик»

09.07.2022 р.	«Бог дає нам заповіді»	Вправи для роботи з розповіддю «Як вчинимо з дарами?» Гра «Гармонія та хаос» Пісня-банс «Бог мені дав» Колаж «Дороговкази»
03.07.2022 р.	«Любимо Бога»	Мовленнєва вправа Привітання («Я тебе люблю») Пісня з рухами «Заспівайте пісню нову» Колаж «Намалюй заповідь» Мовленнєва вправа «Чи ти віриш?»
10.07.2022 р.	«Любимо ближніх»	Мовленнєва вправа Привітання («Подумай про людей, яких ти любиш») Гра «М'ячик» Вправи для роботи з розповіддю «Я хочу бути...»
14.07.2022 р.	«Виконуємо церковні заповіді»	Мовленнєва вправа Привітання («Як я почувуюся, що би я хотів дізнатися») Навчальне завдання для самостійного виконання у робочому зошиті «З'єднай відповідності» Пісня-банс «У човні» Гра «Кубик»
17.07.2022 р.	«Прямуємо до Бога»	Мовленнєва вправа Привітання («Мій настрій») Вправи для роботи з розповіддю «В одного батька...» Гра «Невільник чи свободний?» Мовленнєва вправа «Сила перепрошення»

21.07.2022 р.	«Сповідасмося»	Мовленнєва вправа Привітання («Важливий гість»)
24.07.2022 р.	«Святий Миколай»	Вправи для роботи з розповіддю «Що я знаю про святого Миколая» (текст про святого Миколая) Мовленнєва вправа «Інтерв'ю з Миколаєм» Вправи для роботи з розповіддю «Помічники» (оповідання) Творча вправа «Подарунок від щирого серця»
28.07.2022 р.	«Різдво Христове»	Вправи для роботи з розповіддю «Різдвяна зірка» Навчальне завдання для самостійного виконання у робочому зошиті «Встав пропущені слова»
31.07.2022 р.	«Богоявлення»	Мовленнєва вправа Привітання («Цінність води в житті людини») Творче завдання для виконання у робочому зошиті «Свідectво Хрещення і Миропомазання»
07.08.2022 р.	«Благовіщення Пречистій Діві Марії»	Інтерактивна вправа «Квітець» (асоціативний куш) Навчальне завдання для самостійного виконання у робочому зошиті «Доповнити речення» Колаж «Моя відповідь Богові»
14.08.2022 р.	«Великий піст»	Мовленнєва вправа «Ісус любить цю дитину»

		Колаж «Капелюх»
21.08.2022 р.	«Воскресіння Христове»	Мовленнєва вправа Привітання («Не бійся!») Мовленнєва вправа «Вірю-не вірю» Творче завдання для виконання у робочому зошиті «Великодній кошик» Гра «Святкую і радію»